

АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ЗВІТ

2002–2008

2009

Альтернативний звіт про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини є результатом спільної роботи експертів та спеціалістів неурядового сектору у сфері захисту прав дітей. Документ містить оновлену інформацію про виконання Україною положень Конвенції ООН про права дитини за період, що пройшов з моменту подання другої державної доповіді (2002 рік) по 2008 рік включно. Альтернативний звіт підготовлено українськими громадськими організаціями у відповідності до вимог, викладених у «Посібнику для неурядових організацій з підготовки доповідей до Комітету ООН з прав дитини» (Група НУО з питань Конвенції про права дитини. — Женева, 2006).

Запропонований аналіз та висновки пройшли публічне обговорення в ході робочих груп, круглих столів та на Інтернет-ресурсах організацій. Матеріали та дослідження, надані громадськими організаціями, враховують думки та погляди дітей. Рекомендації містять пропозиції, як Уряд України та громадський сектор можуть покращити роботу у ефективніше виконувати зобов'язання за Конвенцією ООН про права дитини.

Звіт було направлено в Комітет ООН з прав дитини в 2009 р.

Альтернативний звіт підготовлено ініціативною групою українських громадських організацій:

Асоціація молодих професіоналів «Клас»
Благодійний фонд «Рокада»
Благодійний фонд «Чіріклі»
Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України»
Всеукраїнська Коаліція «Єднаймося заради дітей»
Всеукраїнська Фундація «Захист Прав Дітей»
Дитяча екологічна громадська організація «Флора»
Дніпропетровська міська ГО «Жіночий інформаційно-координаційний центр»
Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України»
Молодіжна громадська організація «Клуб «Компас»
Представництво благодійної організації «Кожній дитині» в Україні
Правозахисний центр «Поступ»
Сумська обласна молодіжна ГО «Гендерна агенція консультацій та інформації»
Харківська обласна фундація «Громадська Альтернатива»
Чернігівська ГО «М'Арт»

Координація роботи з підготовки, публікації та поширення Альтернативного звіту здійснювалася:

- **Представництвом благодійної організації «Кожній дитині» в Україні**
у рамках проекту «Удосконалення системи інформування та публічної звітності», що фінансується благодійною організацією «Кожній дитині»
- **Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України»**
у рамках проектів «Моніторинг прав дитини в Україні», що фінансувався Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), та «Участь дітей в моніторингу Конвенції ООН про права дитини. Семінар з обміну досвідом», що фінансувався Save the Children Sweden
- **Всеукраїнською Фундацією «Захист Прав Дітей»**
у рамках проекту «Інформаційна підтримка моніторингу з реалізації Україною положень Конвенції ООН про права дитини (Альтернативного звіту)», що фінансувався Міжнародним фондом «Відродження»

Електронна версія Альтернативного звіту та матеріали щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини розміщено на сайті «Громадський моніторинг виконання Конвенції ООН про права дитини в Україні» за адресою: www.childrights.in.ua

Фото на обкладинці © Ольга Беркун / «Кожній дитині»

Київ, 2009

Вступ	5
Резюме	6
1 Загальні засоби імплементації Конвенції	11
1.1. Законодавство та його впровадження (стаття 4)	11
1.2. Національний план дій	12
1.3. Моніторинг дотримання прав дитини, визнаних Конвенцією	14
1.4. Ресурси, що виділяються на реалізацію державних заходів із захисту прав дітей	14
1.5. Збирання і публікація інформації щодо становища дітей в Україні (стаття 44.6)	15
1.6. Розповсюдження інформації щодо Конвенції та вивчення її положень (стаття 42)	15
Висновки	16
2 Визначення дитини (стаття 1)	17
Висновки	17
3 Загальні принципи виконання Конвенції	18
3.1. Недискримінація (стаття 2)	18
3.2. Якнайкращі інтереси дитини (стаття 3)	18
3.3. Право на життя, виживання та розвиток (стаття 6)	19
3.4. Врахування думки дитини (стаття 12)	22
Висновки	23
4 Громадянські права і свободи	25
4.1. Право на захист індивідуальності (стаття 7)	25
4.2. Право на доступ до інформації (статті 17)	26
4.3. Свобода від принижуючого гідність поводження і покарання (статті 19, 37а)	27
4.4. Право на повагу до особистого життя (стаття 16)	29
4.5. Свобода об'єднань і зборів (стаття 15)	33
Висновки	34

5	Сімейне оточення і альтернативний догляд	37
	5.1. Право на виховання в сім'ї і контакти з обома батьками (стаття 20)	37
	5.2. Право дітей, позбавлених можливості виховуватись у натуральній сім'ї, на опіку в прийомних сім'ях та в закладах сімейного типу (стаття 25)	39
	Висновки	40
6	Основи охорони здоров'я та соціального благополуччя	42
	6.1. Здоров'я та послуги з охорони здоров'я (стаття 24)	42
	6.2. Соціальне забезпечення, служби й установи з догляду за дітьми (статті 26, 18 п. 3)	47
	6.3. Права власності дітей-сиріт	48
	Висновки	49
7	Освіта, дозвілля, культурна діяльність (статті 28, 29, 31)	51
	Висновки	55
8	Спеціальні заходи захисту	57
	8.1. Діти-біженці та діти, переміщені в межах країни (стаття 22)	57
	8.2. Здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх, ювенальна юстиція (статті 37, 40)	60
	Висновки	67
	Рекомендації	69
	Посилання	78
	Громадські організації та об'єднання, залучені до підготовки Звіту	84

Восени 2008 року Уряд України узагальнив та передав на розгляд Комітету ООН із захисту прав дитини Зведену III та IV періодичну національну доповідь про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини (2002–2006 рр.).

Документ охоплює реалізацію всіх прав, визначених Конвенцією, з особливою детальною інформацією стосовно реалізації права дітей виховуватися у сім'ї. Надана інформація особливо детально висвітлює законодавче поле захисту прав дитини в Україні. Водночас, в документі недостатньо висвітлюються особливості реалізації чинного законодавства на практиці.

З огляду на це, громадські організації, які працюють в інтересах дітей, об'єдналися для написання Альтернативного звіту з метою уточнення і більш повного розкриття питань, недостатньо висвітлених у державному звіті. До ініціативної групи з підготовки звіту увійшли 14 організацій¹ та Всеукраїнська коаліція НУО, які працюють у різних сферах захисту прав дитини, що дало змогу висвітлити особливості реалізації в Україні майже всіх прав, визначених Конвенцією про права дитини.

¹ Повний перелік організацій надається в останньому розділі Альтернативного звіту.

Робота Ініціативної групи над документом тривала один рік, протягом якого було проведено п'ять робочих зустрічей та постійно здійснювалось обговорення в електронному режимі. В ході цієї роботи обговорювалися питання змісту і методології збирання інформації та її узагальнення, затверджувалися рекомендації Доповіді. Збирання інформації передбачало аналіз багатьох досліджень та матеріалів моніторингових, статистичної інформації, офіційних запитів до владних структур.

Проект документа також обговорювався в електронному форматі з іншими громадськими організаціями. Таким чином, можна стверджувати, що інформація, подана нижче, є об'єктивним висвітленням громадськістю позитивних зрушень та проблем у сфері захисту прав дітей в Україні.

За даними альтернативного звіту, попередні рекомендації Комітету ООН з прав дитини враховані лише частково. В першу чергу це стосується загальних підходів у державній політиці щодо гарантування прав дитини. Ця політика розглядає дитину не як суб'єкта власних прав, а лише як об'єкт захисту. Відповідно, українське законодавство щодо прав дитини залишається декларативним, більш того, не всі права дитини, визначені Конвенцією, забезпечені відповідними законами. В державі відсутній системний підхід до врахування думки дитини на всіх рівнях суспільного життя. Принцип якнайкращих інтересів дитини покладено в основу державної політики лише у сфері охорони дитинства та регулювання сімейних відносин. Політика держави не спрямована на активну протидію дискримінації уразливих та маргінальних груп, передусім у доступі до освіти та медичних послуг. Фінансування державних програм і планів щодо прав дітей здійснюється за «залишковим принципом», а не через визначення фіксованої частки від загального бюджету на їх реалізацію. В Україні так і не створено інституту омбудсмена з прав дитини, жодна з державних інституцій не здійснює комплексного системного моніторингу дотримання прав дити-

ни, не публікує інформації про його результати. Ювенальна юстиція як комплексна система правосуддя щодо неповнолітніх до цього часу в Україні не запроваджена, однак розроблено проект Програми розбудови системи ювенальної юстиції в Україні.

Серед позитивних змін, які відбулися за звітний період, варто відзначити прийняття Закону України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року». У розробленні тексту цього Закону активну участь взяли громадські організації, які працюють у сфері захисту та забезпечення прав дитини в Україні. Суттєво збільшилася кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, влаштованих до прийомних сімей або в інші сімейні форми виховання. Розвитку сімейних форм виховання дітей сприяли запровадження фінансування прийомних сімей із Державного бюджету України та Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» від 2005 року. Однак потреба у розширенні юридичного доступу до альтернативних сімейних форм влаштування дітей залишається актуальною.

Більшість статей Конвенції про права дитини мають відповідне відображення у національному законодавстві, однак практика їх застосування залишається формальною або не відповідає зобов'язанням держави за Конвенцією.

Наприклад, визначення дитини у національному законодавстві загалом відповідає стандартам Конвенції, однак рекомендації Комітету стосовно усунення розбіжності у шлюбному віці юнаків і дівчат, зниження мінімального віку для звернення по допомогу та консультації лікаря без згоди батьків, встановлення мінімального віку для початку статевих стосунків досі не враховані. Суттєвою проблемою в Україні є забезпечення права дитини на захист індивідуальності у випадках усиновлення.

Інший приклад. Заходи та дії держави, спрямовані на подолання дитячої та малюкової смертності, не є ефективними. На поверхні лежать такі проблеми, як недостатня професійна підготовка медичних кадрів з питань охорони здоров'я матері

та дитини, неукомплектованість штатів, особливо в сільській місцевості, відсутність системного підходу до розв'язання проблем матеріально-технічного забезпечення галузі, впровадження нових технологій. Замість реальних планів та конкретного аналізу недоліків заради негайного їх виправлення державою надалі розробляються декларативні програми, заходи в яких сформульовані не конкретно.

Тотально ігнорується право дитини на приватне життя: національне законодавство не містить тлумачення і, відповідно, гарантій захисту особистого життя дитини. Можна говорити про загальне нерозуміння концепції особистого життя дитини як такого та ставлення до дитини як до об'єкта зовнішнього виховного або освітнього впливу. Існує практика тотального порушення права дітей на приватне життя в загальноосвітніх школах та навчальних закладах закритого типу (кабінки в туалетах, що не зачиняються, перегляд особистих листів та записок, публічне розголошення особистої інформації, майже вільний доступ до журналів та медичних карток), що пояснюється повним нерозумінням наявності цього права у дітей та його важливості, а також часто намаганням на власних розсуд визначити і захистити інтереси дитини.

Діти в Україні продовжують зазнавати насильства — в загальноосвітніх школах, у сімейних відносинах, при контакті з представниками правоохоронних органів, у закладах опіки та в дитячих будинках сімейного типу нерідко трапляються випадки приниження гідності дітей. При цьому не існує дієвих механізмів ефективного виявлення та реагування на випадки насильства, а також механізмів забезпечення існуючих законодавчих норм, що забороняють фізичні покарання. Недосконалою й травматичною для дитини залишається процедура допиту дітей (свідків, потерпілих і обвинувачених у злочині).

Не розроблений механізм раннього виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, та оцінювання потреб дитини. Висновок про ситуацію в сім'ї робиться органами опіки та піклування практично на основі єдиного документа — акта обстеження житлово-побутових умов. Україна також не вико-

нала рекомендації Комітету щодо фінансової допомоги уразливим сім'ям з дітьми. Принцип «Гроші ходять за дитиною» хоча і є прогресивним, однак не підтримує рідні сім'ї дітей, охоплюючи лише незначну частину дітей, які потребують допомоги. Рекомендація Комітету щодо розміщення дітей у дитячих установах лише тимчасово і тільки у разі крайньої і необхідності також не виконується. Не забезпечені на законодавчому рівні кроки, спрямовані на приєднання до Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення 1993 року.

Чинне законодавство не забезпечує реалізації норм Конституції України в частині належного фінансування та створення умов для безоплатного і належного медичного обслуговування. Наслідки очевидні: стан здоров'я дітей 0–14 років включно продовжує залишатися незадовільним; зростає рівень розповсюдження венеричних захворювань та шкідливих для здоров'я звичок серед молоді; поверховими залишаються знання молоді щодо проблем ВІЛ.

В Україні ВІЛ-статус матері є протипоказанням для грудного вигодовування, водночас існують проблеми із забезпеченням дітей зазначеної категорії замінниками грудного молока. Громадські організації відзначають, що в медичних закладах постійно порушуються права ВІЛ-позитивних дітей.

Можна констатувати, що державою не здійснюються заходи щодо забезпечення доступу до освіти безпритульних дітей, дітей-мігрантів та біженців, усунення дискримінації в реалізації права на освіту дітей із ВІЛ/СНІД, не забезпечується у повному обсязі доступ до дошкільної освіти в сільській місцевості, не організовано інтеграцію всіх дітей рома у державну систему освіти. Понад 20 тис. дітей шкільного віку не відвідують школу. Серйозною проблемою є повна реалізація права на навчання дітей, які мають психічні розлади, фізично неповноцінних дітей (дітей-інвалідів). Не існує механізму залучення таких дітей до загальної освітньої системи. Майже не працює система індивідуального навчання. Недостатньо підручників та спеціальної літератури для дітей із вадами зору і слуху. Не мають доступу до

освіти діти, що перебувають на державному утриманні в дитячих будинках, інтернатах системи соціального захисту, які не здійснюють освітньої діяльності й не мають у штатних розписах відповідних фахівців та педагогів. Зафіксовано багато випадків коли діти біженці не відвідують школу.

Дуже незначна увага приділяється навчанню педагогічних працівників щодо прав дитини, підготовці спеціалістів, здатних працювати з дітьми, які мають вади розвитку.

Таким чином, дії держави щодо забезпечення належного рівня дотримання прав дитини в Україні відповідно до стандартів Конвенції ООН про права дитини не є достатніми, ступінь урахування рекомендацій Комітету ООН про права дитини залишається незадовільним.

1

1.1. Законодавство та його впровадження (стаття 4)

Законодавство України в основному закріплює права і свободи, проголошені в Конвенції ООН про права дитини. Однак, попри наявність чітких рекомендацій Комітету з прав дитини (CRC/C/15/ACl.191, п. 294-371)², основним недоліком національного законодавства щодо прав дитини залишається його декларативність.

2 Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини: Україна. 09/10/2002 CRC/C/15/ACl.191.

Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III³ є ключовим у системі законів, спрямованих на захист прав дитини. Він проголошує загальні засади реалізації основних прав дитини, проголошених Конвенцією. У назві закону наголос зроблено на тому, що діти є об'єктами захисту, а не суб'єктами певних прав. Із чотирьох загальних принципів Конвенції три — недопущення дискримінації, врахування найкращих інтересів дитини та право на життя, виживання і розвиток — відображені у ньому, четвертий принцип — повага до думки дитини — лише частково. Так, у статті 9 Закону⁴ зазначе-

3 Закон України «Про охорону дитинства»// Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 30. — С.142.

4 Там само.

но, що діти можуть звертатися до органів влади, інших установ і організацій із зауваженнями, пропозиціями та клопотаннями щодо реалізації власних прав, але думка про врахування поглядів дітей не досить чітко сформульована.

Серед громадянських прав дітей прямо в законодавстві не згадуються: право дитини на свободу думки, совісті та релігії (стаття 14 Конвенції); на особисте і сімейне життя, таємницю кореспонденції та захист від свавільного й незаконного в них втручання (стаття 16 Конвенції); на захист від шкідливої для неї інформації (стаття 17 п. е Конвенції). Право дитини на індивідуальність (стаття 8 Конвенції) грубо порушується у низці статей Сімейного кодексу України⁵, присвячених процедурі усиновлення.

⁵ Сімейний кодекс України// Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 21 — 22. — С. 135.

1.2. Національний план дій

З 1996 по 2000 рік в Україні діяла Національна програма «Діти України», затверджена Указом Президента від 18.01.1996 № 63/96⁶. Після закінчення терміну дії цієї програми Указом Президента від 24.01.2001 № 42/2001 були затверджені додаткові заходи щодо виконання Національної програми «Діти України» на період до 2005 року⁷. Обидва документи передбачали заходи, необхідні для поліпшення становища дітей в Україні, такі як відкриття різного типу медичних закладів, але значна кількість пунктів цих документів сформульована не конкретно, так, що кількісно оцінити ступінь їх виконання неможливо. Більшою конкретністю вирізнялись пункти, що стосувалися зниження дитячої смертності від різних причин. Те, наскільки ці плани вдалося здійснити, вимагає окремого дослідження. Втім, необхідність продовження терміну виконання Національної програми ще на п'ять років вказує на значні проблеми з її реалізацією. Нам невідомі урядові документи, в яких були б комплексно оцінені результати виконання цієї програми.

⁶ Указ Президента України від 18.01.1996 № 63/96 «Про Національну програму «Діти України».

⁷ Указ Президента України від 24.01.2001 № 42/2001 «Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми «Діти України» на період до 2005 року.

Після закінчення терміну дії Національної програми «Діти України» у 2005 році було підготовлено кілька проектів Національного плану дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки, але з різних причин вони не були прийняті. В результаті в Україні протягом більш як трьох років не діяла

жодна комплексна національна програма або план, спрямований на захист прав дітей.

8 Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05.03.2009, № 1065-VI.

В березні 2009 року в Україні було прийнято Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року»⁸. Цей документ містить певну кількість показників, які можуть бути індикаторами його виконання, проте більшість пунктів сформульовано так, що кількісно та якісно оцінити ступінь їх виконання неможливо. Закон не вміщує списку заходів, необхідних для виконання Національного плану, і не передбачає удосконалення українського законодавства у сфері захисту прав дитини. Передбачається, що відповідні заходи будуть розроблятися та затверджуватися урядом кожного року на наступний рік. Те саме стосується і бюджету на виконання цієї програми. Такий план заходів мав бути розроблений та затверджений Кабінетом Міністрів протягом 3 місяців з дня його підписання, але станом на кінець серпня 2009 року план заходів та обсяг державного фінансування затверджені не були.

9 Там само.

Здійснення моніторингу та оцінювання виконання Національного плану⁹ покладається на Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства. Комісія розглядає питання, що потребують міжгалузевої координації у сфері охорони дитинства. Членами комісії є представники законодавчої влади, центральних органів виконавчої влади та громадських і міжнародних організацій. Головує на її засіданнях міністр у справах сім'ї, молоді та спорту¹⁰. Разом з тим, треба відзначити, що ця комісія не виконує повністю функцію міжурядового координатора, оскільки коло питань, які розглядаються, обмежене компетенцією одного міністерства. Протоколи її засідань оприлюднюються частково — у формі прес-релізів. Одним із прикладів декларативності роботи комісії є той факт, що Національний звіт «Зведена III та IV періодична національна доповідь про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини (2002 — 2006)» було затверджено на її засіданні через місяць після подання до Комітету ООН з прав дитини¹¹.

10 Постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.2000 № 1200 «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань охорони дитинства».

11 За результатами відповідей на офіційні звернення «Про діяльність Міжвідомчої комісії з охорони дитинства за 2006–2009 рр.», Жіночий консорціум України, 2009.

1.3. Моніторинг дотримання прав дитини, визнаних Конвенцією

Сьогодні в Україні не проводиться комплексний моніторинг дотримання прав дитини. Українські неурядові організації й міжнародні організації, державні установи здійснюють моніторинг лише щодо окремих прав. Відсутність координації у веденні моніторингової діяльності обумовлює фрагментарність і часткове дублювання цих досліджень.

Не виконаними залишаються рекомендації 15 і 16 Комітету з прав дитини¹², що пропонують створити в Україні інститут омбудсмена з прав дитини або спеціальний підрозділ, який би розглядав скарги стосовно порушень прав дітей та здійснював незалежний моніторинг реалізації Конвенції.

¹² Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини: Україна. 09/10/2002 CRC/C/15/Accl.191.

Разом з тим, в 2008 році у парламенті було зареєстровано два законопроекти про створення інституції омбудсмена з прав дитини. Один із законопроектів передбачав створення цієї посади в рамках інституту Уповноваженого з прав людини. Проте цю ініціативу, за висновком Головного науково-експертного управління, доцільно відхилити під час розгляду у першому читанні. Одним з аргументів цього висновку було те, що створення спеціалізованих уповноважених не передбачено Конституцією України.

1.4. Ресурси, що виділяються на реалізацію державних заходів із захисту прав дітей

Основною вадою державних планів і програм щодо реалізації прав дітей є те, що їх фінансування не визначається цими планами або програмами, а здійснюється або за рахунок коштів, виділених для забезпечення функціонування відповідних міністерств і відомств, або за рахунок коштів, які залишаються після задоволення більш важливих, на думку уряду, потреб, тобто за так званим «залишковим принципом». Новий Національний план¹³ також передбачає щорічне фінансове забезпечення урядом діяльності з виконання цього плану. Рекомендації Комітету¹⁴ щодо визначення обсягу та частки національного бюджету, які витрачаються на дітей через державні та приватні інституції

¹³ Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05.03.2009. № 1065-VI.

¹⁴ Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини: Україна. 09/10/2002 CRC/C/15/Accl.191.

або організації, для оцінювання впливу та дії витрат, а також доступності, якості й ефективності послуг для дітей в різних секторах з точки зору витрат також не виконані.

1.5. Збирання і публікація інформації щодо становища дітей в Україні (стаття 44.6)

З 1996 року в Україні публікується збірник «Діти України». Випуски збірника присвячуються окремим проблемам охорони прав дітей. Проте інформація, яка надається у збірнику, не охоплює всіх сфер дії Конвенції. Дані, що стосуються порушення багатьох прав дитини в Україні, не збираються і не публікуються. Наприклад, не наводяться дані про дітей, які постраждали від катувань, інших видів жорстокого поводження або зазнали насильства в сім'ї чи піддавались фізичним покаранням. Новий Національний план¹⁵ передбачає вдосконалення моніторингу щодо стану дитячої злочинності та злочинів, скоєних проти дітей. Рекомендації Комітету¹⁶ з прав дитини про систематичне збирання даних, які охоплюють усі сфери Конвенції та всіх дітей, із зосередженням особливої уваги на тих дітях, які потребують спеціального захисту, не виконані.

¹⁵ Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05.03.2009. № 1065-VI.

¹⁶ Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини: Україна. 09/10/2002 CRC/C/15/AC1.191.

1.6. Розповсюдження інформації щодо Конвенції та вивчення її положень (стаття 42)

В Україні інформація щодо Конвенції розповсюджується як серед самих дітей, так і серед тих професійних груп дорослих, які працюють з дітьми чи для дітей. Текст Конвенції, інші інформаційні матеріали щодо неї розповсюджують інформаційні підрозділи Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки, Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), інші міжнародні організації, українські НУО. Проте загальна кількість таких матеріалів є абсолютно недостатньою для України. Крім того не існує державної системи, яка б забезпечила донесення до всіх дітей шкільного віку і старших, а також до батьків у доступній для них формі змісту Конвенції. Так само немає ефективної системи навчання спеціалістів, які працюють з дітьми і для дітей, в першу чергу вчителів, а також лікарів, працівників правоохоронних органів, адвокатів, суддів,

з метою забезпечення глибокого розуміння ними змісту Конвенції та загальних принципів її реалізації. Рекомендації Комітету з прав дитини¹⁷ в цій сфері виконані лише частково.

¹⁷ Там само.

Висновки

1. Українське законодавство щодо прав дитини залишається декларативним: діти є об'єктами захисту, а не суб'єктами власних прав; не всі права дитини за Конвенцією забезпечені на рівні законів.
2. Україною прийнято Закон «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року». Разом з тим, постановою Верховної Ради України щодо затвердження плану заходів на 2010 рік у тримісячний термін залишається не виконаною¹⁸.
3. В Україні не проводиться комплексний моніторинг дотримання прав дитини, не створено інституту омбудсмена з прав дитини.
4. Фінансування державних програм і планів щодо прав дітей здійснюється за «залишковим принципом», а не через визначення конкретної частки та обсягу бюджету на їх реалізацію.
5. Інформація про стан справ щодо дотримання прав дитини в Україні системно не збирається і не публікується.
6. Відсутня державна система, яка б забезпечила донесення до всіх дітей шкільного віку і старших, а також до батьків і фахівців, які працюють з дітьми, у доступній для них формі змісту Конвенції, кількість інформаційних матеріалів щодо змісту Конвенції, які розповсюджуються через структурні підрозділи відповідних міністерств, є недостатньою.

¹⁸ Станом на 17 серпня 2009 року.

2 (1)

19 Національний Звіт «Зведена III та IV періодична Національна Доповідь про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини» (2002–2006 рр.).

20 Кодекс України (стаття 6)// Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 21-22. — С. 135.

21 Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини: Україна. 09/10/2002 CRC/C/15/As1.191.

У державній доповіді¹⁹ є посилання щодо визначення дитини в українському законодавстві, за яким «дитина — це особа віком до 18 років (повноліття)»²⁰. Також вказуються обставини, за яких згідно із законом дитина може набувати повноліття раніше. Наведені в державній доповіді положення в принципі відповідають стандартам Конвенції. Втім, державна доповідь замовчує стан справ щодо виконання рекомендацій Комітету²¹, які вже стали традиційними і традиційно не виконуваними. Зокрема, вже в котре ігноруються рекомендації Комітету щодо усунення розбіжності в шлюбному віці між юнаками та дівчатами, збільшивши мінімальний шлюбний вік для дівчат до 18 років. Не виконаними залишаються рекомендації Комітету щодо зниження в законодавстві мінімального віку для звернення по допомогу та консультації до лікаря без згоди батьків, чіткого встановлення в законодавстві мінімального віку для початку статевих стосунків.

Висновки

1. Визначення дитини за національним законодавством загалом відповідає стандартам Конвенції, однак рекомендації Комітету стосовно усунення розбіжності у шлюбному віці юнаків та дівчат, зниження мінімального віку для звернення по допомогу та консультації до лікаря без згоди батьків, встановлення мінімального віку для початку статевих стосунків досі не враховані.

3.1. Недискримінація (стаття 2)

Як і раніше, незважаючи на рекомендації Комітету з прав дитини²², принцип недискримінації не застосовується в повному обсязі щодо дітей з малозабезпечених сімей, сільських дітей, утриманців дитячих установ, дітей-інвалідів, дітей з вадами, дітей рома та інфікованих ВІЛ/СНІДом, особливо в наданні медичної допомоги, соціального забезпечення й освіти. Закріплення принципу недискримінації у законодавчих нормах України здебільшого відповідає міжнародним стандартам прав дитини, але практика їх застосування залишається на неналежному рівні. Недостатня просвітницька робота відповідних державних інституцій не сприяє усуненню стереотипів, упередження та побоювання у суспільстві стосовно вразливих груп (дітей рома, дітей біженців, дітей-інвалідів тощо). Політика Держави не спрямована на активну протидію дискримінації уразливих та маргінальних груп, передусім у доступі до освіти та медичних послуг.

²² Там само.

3.2. Якнайкращі інтереси дитини (стаття 3)

Принцип якнайкращих інтересів дитини покладено в основу державної політики лише у сфері охорони дитинства та

регулювання сімейних відносин. Дитина розглядається не як суб'єкт певних прав, а лише як об'єкт соціального захисту з боку держави; права дитини розуміються лише як певні соціальні гарантії для неї; бракує поваги до особистих прав дитини. Не здійснюється комплексний аналіз державної політики та державних програм, щодо дотримання якнайкращих інтересів дитини, та оцінювання впливу таких дій на дітей. Не забезпечується належна координація дій відповідних міністерств і відомств у захисті прав дітей, допускається розпорошення бюджетних коштів, що виділяються з цією метою. У державі фактично не існує спеціалізованого органу, який би пріоритетно аналізував проблеми дитинства, вносив пропозиції щодо удосконалення державної політики із захисту прав різних груп дітей, а не тільки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування²³.

23 За результатами «Комплексного моніторингу дослідження стану прав дитини в Україні», проведеного Фондацією прав дитини в рамках програми Демократичних грантів Посольства США в Україні.

Суд має можливість дійсно діяти виходячи з інтересів дитини. Розглянувши матеріали справи, заслухавши свідків та оцінивши наявні докази у справі, суд може встановити, що факт порушення прав дитини, який згідно зі статтею 164 Сімейного кодексу України²⁴ є підставою для позбавлення батьківських прав, мав місце, але все одно відмовити у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав, враховуючи тяжкість зазначеної сімейно-правової санкції, інтереси та права дитини. Однак судові рішення щодо позбавлення батьківських прав переважно ґрунтуються на висновку органів опіки та піклування, які часто недостатньо враховують інтереси дитини²⁵.

24 Сімейний кодекс України// Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 21-22. — С. 135.

25 Моніторинг «Судовий захист якнайкращих інтересів дитини та її права на виховання у сім'ї»/ Харківська обласна фундація «Громадська Альтернатива», 2006.

Визначення найкращих інтересів дитини часто відбувається без залучення самої дитини. Так, усиновлені діти, згідно із Сімейним кодексом (стаття 226, п. 3)²⁶, по досягненні чотирнадцяти років мають право на одержання інформації стосовно свого усиновлення, але зазначене положення вступає в суперечність з іншою статтею того ж Кодексу (стаття 227)²⁷, в якій сказано, що усиновлювач має право приховувати факт усиновлення від дитини і вимагати нерозголошення цієї інформації іншими особами як до, так і після досягнення дитиною повноліття.

26 Сімейний кодекс України// Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 21-22. — С. 135.

27 Там само.

3.3. Право на життя, виживання та розвиток (стаття 6)

Заходи та дії держави, спрямовані на подолання смертності серед дітей та немовлят, не є ефективними. Так, смертність серед дітей у віці до 1 року в 2003 році становила 3882, у 2004 році — 4024²⁸, у 2005 році — 4265, у 2006 році — 4433²⁹, у 2007 році — 5188³⁰.

Наприклад, у Житомирській області за 5 місяців 2006 року показник смертності дітей віком до 1 року порівняно з аналогічним періодом 2005 року в області зріс на 25,7 % переважно за рахунок смертності дітей, яким виповнилось від 28 днів після народження до 1 місяця, рівень якої удвічі перевищує середній показник у державі. Спостерігається помітне збільшення смертності немовлят від хвороб органів дихання, травм і нещасних випадків, що свідчить про наявність значних проблем в організації медичної допомоги матерям і дітям. Переважну більшість випадків смерті дітей від 28 днів до 1 місяця після народження, зареєстровано у сільській місцевості (70 %), що свідчить про незадовільну якість роботи з медико-соціального патронажу та диспансерного нагляду за дітьми раннього віку в сільській місцевості. Перше місце в структурі смертності дітей у перший місяць після народження посідають вроджені вади розвитку, 70 % яких складають вади, що не візуалізуються під час УЗД. У пологових стаціонарах області зареєстровано 5 випадків смертності дітей віком 2 — 3 тижні після народження, що свідчить про недотримання етапності організації медичної допомоги новонародженим. Також потребує розв'язання проблема оснащення пологових стаціонарів у районах і містах області. Дихальна апаратура для новонароджених є лише у 8 із 23 акушерських стаціонарів, кювезів немає в 3 пологових відділеннях із кількістю пологів 150 — 170 на рік, фетальними моніторами забезпечені 8 пологових стаціонарів. В області існує проблема із забезпеченістю кадрами лікарів-педіатрів, неонатологів, насамперед у невеликих і віддалених районах³¹.

Статистичні дані опосередковано свідчать про те, що на місцях відбувається приховування реальних даних або ж маніпулю-

28 Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2005», розділ I «Право на життя», Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

29 Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2006», розділ I «Право на життя», Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

30 Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2007», розділ I «Право на життя», Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

31 Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2006», розділ I «Право на життя», Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

32 Там само.

33 Доповідь Міністра охорони здоров'я України Василя Князевича 28 березня 2008 р. на підсумковій колегії МОЗ України// «Ваше здоров'я». — № 12 (886).

34 За результатами «Комплексного моніторингу дослідження стану прав дитини в Україні», проведеного Фондацією прав дитини в рамках програми Демократичних грантів Посольства США в Україні.

35 «Право на життя: європейські стандарти та українські реалії». Збірка статей. — ХОФ «Громадська Альтернатива», 2007.

36 Кримінальний кодекс України// Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 25-26. — С. 131.

вання ними (як «перекидання» малюків в іншу вагову групу, неправильне зважування тощо)³². Аналізуючи ситуацію навколо смертності серед немовлят у країні, у своїй доповіді на підсумковій колегії МОЗ 28 березня 2008 р. міністр охорони здоров'я України В. Князевич зауважив, що причиною цього є впровадження з 1 січня 2007 року Україною системи реєстрації смертності немовлят згідно з рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я — дітей з масою від 500 грамів та терміном вагітності від 22 тижнів³³.

В Україні залишається найвищим серед країн Європи рівень абортів (21,1 на 1000 жінок фертильного віку; 45,8 — на 100 вагітностей, 84 — на 100 пологів)³⁴. Термін вагітності, на якому ще можна провести абортивну операцію, законодавчо скорочений з 28 до 22 тижнів. З переліку показань до проведення абортів на пізньому терміні вилучені такі соціальні показники, як важке матеріальне становище сім'ї вагітної. Важливо, що це зроблено приблизно одночасно з покращенням умов надання соціальної допомоги породіллям (збільшенням її розміру до 8500,00 гривень)³⁵.

Незадовільною є якість роботи з надання практичної допомоги дітям, які потрапили у складні життєві ситуації. Так, за даними експертів ХОФ «Громадська Альтернатива», у місті Краснограді Харківської області соціальні служби не змогли впоратися із хвилею самогубств серед підлітків — практика показала брак достатньо кваліфікованих фахівців — психологів у державних службах та відповідних методик роботи із групами ризику. Також недостатньо розповсюджується інформація про номер телефону довіри та послуги, які можна отримати, зателефонувавши на нього. Крім того, такі телефони часто не працюють (одна з причин — відключення за невчасну сплату за абонентське обслуговування).

Кримінальний кодекс України³⁶ не захищає дітей від тяжких насильницьких злочинів, таких як умисне вбивство або умисне спричинення тяжких тілесних ушкоджень, достатньою мірою. Скоєння таких злочинів проти дітей є обтяжуючою обставиною тільки в тому випадку, якщо постраждала дитина у віці до

14 років. Якщо ж такі злочини скоєні проти дітей віком від 14 до 18 років, то це не вважається ні кваліфікуючою ознакою, ні обтяжуючою обставиною. Не береться до уваги та обставина, що наслідки тілесних ушкоджень для дитини можуть бути значно тяжчими, ніж для дорослої людини, оскільки дитина перебуває у процесі фізичного і розумового розвитку.

3.4. Врахування думки дитини (стаття 12)

Підхід до врахування думки дитини залишається суто формальним. Так, у статті 9 Закону «Про охорону дитинства»³⁷ зазначено, що діти можуть звертатися до органів влади, інших установ і організацій із зауваженнями, пропозиціями та клопотаннями щодо реалізації власних прав, але думка про врахування поглядів дітей чітко не сформульована.

³⁷ Закон України «Про охорону дитинства»// Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 30. — С.142.

Статтею 10 Закону «Про охорону дитинства»³⁸ забороняється «розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини». Зазначене положення не передбачає врахування думки самої дитини щодо оприлюднення відомостей особистого характеру, покладаючи визначення рівня шкідливості поширюваної інформації на законного представника. Водночас незрозуміло: а) за якими критеріями представник визначає, яка саме інформація заподіює дитині шкоду; б) яким чином розв'язувати ситуацію, коли думка дитини суперечить позиції законного представника; в) чому дитина (особливо старшого віку) не може визначити міру власної приватності самостійно; г) чи можна розголошувати «нешкідливу» інформацію без згоди самої дитини.

³⁸ Там само.

Недостатньо процесуально забезпечено висловлювання дитиною своєї думки у суді в рамках цивільного процесу. Так, Цивільний процесуальний кодекс України³⁹ визначає порядок допиту малолітніх і неповнолітніх свідків. Водночас не передбачено процедури заслуховування думки дитини, яка не є свідком, у справах, які стосуються її прав та інтересів, як цього вимагає Європейська конвенція про здійснення прав дітей, яка чинна на

³⁹ Цивільний процесуальний кодекс України// Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2004. — № 40-41. — 42. — С.492.

40 Європейська конвенція про здійснення прав дітей.

41 За попередніми матеріалами моніторингу «Суд, дружній до дитини». — ХОФ «Громадська Альтернатива», 2008.

території України з 01.04.2007⁴⁰. Відповідно, на практиці суди часто використовують висновки органів опіки та піклування для з'ясування інтересів дитини і не заслуховують думку самої дитини⁴¹.

Висновки

1. Закріплення принципу недискримінації у законодавчих нормах здебільшого відповідає міжнародним стандартам прав дитини, але практика їх застосування залишається незадовільною.
2. Політика держави не спрямована на активну протидію дискримінації уразливих та маргінальних груп, насамперед у доступі до освіти та медичних послуг.
3. Принцип якнайкращих інтересів дитини покладено в основу державної політики лише у сфері охорони дитинства та регулювання сімейних відносин.
4. Не здійснюється комплексний аналіз державної політики та державних програм на дотримання якнайкращих інтересів дитини, та оцінювання впливу таких дій на дітей.
5. При визначенні найкращих інтересів дитини в суді та, зокрема, при усиновленні мало враховується думка дитини.
6. Заходи та дії держави, спрямовані на подолання смертності серед дітей та немовлят, не є ефективними. На поверхні лежать такі проблеми, як брак професійно підготовлених кадрів з питань охорони здоров'я матері і дитини, неукomплектованість штатів, особливо в сільській місцевості, відсутність системного підходу до розв'язання проблем матеріально-технічного забезпечення галузі, впровадження нових технологій. Замість реальних планів та конкретного аналізу недоліків заради негайного їх виправлення державою висуваються розпливчасті програми і заходи загального характеру.
7. В Україні залишається найвищим серед країн Європи рівень абортів.

8. Недостатньо ведеться робота з надання практичної допомоги дітям, які потрапили у складні життєві ситуації, та схильним до суїциду.
9. У Кримінальному кодексі непередбачені обтяжуючі обставини у випадках скоєння тяжких злочинів щодо дітей, старших 14 років.
10. На державному рівні не існує системного підходу до врахування думки дитини на всіх рівнях суспільного життя.
11. Намагаючись забезпечити захист найкращих інтересів дитини, Закон України «Про охорону дитинства» не передбачає процедури врахування думки дитини, відкриваючи шлях до порушення права дитини на повагу до особистого життя.
12. Право виражати власні погляди в суді має недостатнє процесуальне закріплення, практика заслуховування дитини в цивільних процесах залишається непоширеною.

4

4.1. Право на захист індивідуальності (стаття 7)

Чинні норми законодавства забезпечують виконання вимоги реєстрації дитини після народження. Відповідно до статті 144 Сімейного кодексу України⁴², зареєструвати народження дитини в державному органі реєстрації актів цивільного стану є обов'язком батьків, які повинні це зробити в місячний термін. Громадянство дитина отримує вже за фактом народження. За Законом України «Про громадянство України»⁴³ немає проблем з набуттям громадянства й під час усиновлення.

За висновками правозахисників, проблемою в Україні є забезпечення права дитини на захист індивідуальності у випадках усиновлення⁴⁴. Положення Сімейного кодексу⁴⁵ щодо таємниці усиновлення під гаслом захисту найкращих інтересів дитини вступають у суперечність із статтями 7-ю та 8-ю Конвенції про права дитини ООН. У випадку усиновлення можуть бути змінені ім'я, прізвище дитини, навіть якщо дитина вже усвідомлює, як її звати, можуть бути змінені відомості про місце й дату народження дитини. У рішенні про усиновлення суд змінює такі відомості, якщо це відповідає інтересам дитини. Це обмежує не тільки право дитини на захист індивідуальності, а й право її на контакт з обома батьками та зв'язки з кровними родичами (брати, сестри, батьки). У свою чергу,

42 Сімейний кодекс України// Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 21-22. — С. 135.

43 Закон України «Про громадянство»// Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 13. — С.65.

44 Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2006». Доповідь правозахисних організацій. — Українська Гельсінська спілка з прав людини.

45 Сімейний кодекс України// Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 21-22. — С. 135.

правові положення, що гарантували б усиновленим дітям збереження, а потім можливість отримання інформації про свою кровну сім'ю, справжні дату та місце народження дитини, відсутні в національному законодавстві. Більше того, розголошення таємниці усиновлення, згідно з українським законодавством, є кримінальним злочином.

4.2. Право на доступ до інформації (стаття 17)

Рівень доступу дітей до інформації залишається значно обмеженим. Особливо це стосується дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки. За даними «Моніторингу дотримання прав людини в дитячих будинках сімейного типу в Україні»⁴⁶, найбільш важливою для дітей-сиріт, і зокрема вихованців дитячих будинків сімейного типу, є поінформованість щодо процедур оскарження у разі порушення їхніх прав, інформація про їхній юридичний статус і відповідні пільги, а також інформація, що стосується підготовки до самостійного життя. Доступ до цих видів інформації дітям повинні забезпечити дорослі, в першу чергу батьки-вихователі. У цьому питанні батьки-вихователі повинні займати активну позицію і «самі приходити до вихованців з інформацією». Ті обмеження, які виникають, пов'язані з нерозумінням вихователями важливості передачі відповідної інформації й організації вільного до неї доступу для подальшого розвитку дітей і набуття ними самостійності. Часто батьки-вихователі приховують від дітей інформацію через бажання їх захистити або ж вважають, що дітям це не цікаво або що вони замалі й не здатні все зрозуміти. Ще частіше відповідної інформації батьки-вихователі просто не мають, немає її у відповідних соціальних служб, і що найгірше — ніхто з відповідальних службовців не намагається таку інформацію знайти. Це значною мірою стосується інформації про біологічних родичів дитини.

Вихованці погано орієнтуються у власних процедурних правах, не знають, до кого звернутися у разі порушення їхніх прав: з деякими процедурами оскарження знайомі тільки 21 % вихованців; з діяльністю державних і недержавних організацій, які займаються захистом прав дітей-сиріт, знайомі вихованці 14 дитячих

⁴⁶ Права людини в дитячих будинках сімейного типу України. Доповідь за результатами моніторингу/ М. Ясеновська, О. Білецька. — ХММО «Жіноча громада», 2004.

будинків сімейного типу (ДБСТ). Не розроблено механізм оскарження дітьми дій батьків-вихователів. У тих ДБСТ, які регулярно відвідує соціальний працівник або спеціаліст з охорони дитинства, думка, що до них можна звернутися за захистом власних прав, з'являлась у дітей навіть тоді, коли їм про це спеціально не говорили. 27 % дітей не мають інформації про свій юридичний статус, 56 % — документів, які підтверджують їхній статус. В 6 ДБСТ вихованці нічого не знають про свої пільги. 77 % проанкетованих дітей мають деякі відомості про своїх родичів. У 25 % дітей є офіційні відомості. Батьки-вихователі нерідко таку інформацію від дітей приховують. Тільки в 3 ДБСТ вихованці разом з вихователями вирішують, яку пресу купувати і передплачувати; 7 вихованців не мають можливості переглядати телевізійні програми, а 17 мають обмежений доступ. Серед причин обмеження доступу до телевізора називають час і зміст програм та вік дітей, а також релігійні переконання батьків-вихователів, необхідність економити електроенергію⁴⁷.

47 Там само.

Інша аналогічна проблема — поінформованість дітей-сиріт, які виховуються в інтернатних закладах, про власне майно. Необхідною передумовою реалізації права володіння майном є знання про його наявність. На жаль, можна констатувати, що органи влади не демонструють активної позиції щодо інформування про майно, яке належить дитині-сироті чи дитині, позбавленій батьківського піклування. Під час інтерв'ювання вихованців інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, серед відповідей, нерідко траплялись, наприклад, такі: «Якщо не запитаєш, ніхто і не скаже про наявність спадку»; «Розповідаємо дітям про їхнє майно тоді, коли вони запитують»; «Про майно не знають, у старших класах цікавляться самі»⁴⁸.

48 Дотримання права власності дітей-сиріт в Україні. Рапорт з моніторингу/ О. Грабовська, М. Ясеновська, О. Копанська. 2006

4.3. Свобода від принижуючого гідність поведження і покарання (статті 19, 37а)

Держава визнає, що діти в Україні продовжують зазнавати насильства — в загальноосвітніх школах, у сімейних відносинах, при контакті з представниками правоохоронних органів трапляються випадки приниження гідності дітей. Відомо також про

випадки насильства в закладах опіки та в дитячих будинках сімейного типу.

Досі не розроблені механізми ефективного виявлення та реагування на випадки насильства. Практично не діє Порядок звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення⁴⁹. Про цей документ зазвичай не знають або не розуміють його важливості й відповідної власної відповідальності педагогічні працівники, медичний персонал дитячих лікарень та відділень дитячих лікарень, працівники правоохоронних органів та інших професійних груп, які працюють в інтересах дітей.

Не проводиться профілактична та інформаційно-просвітницька робота серед населення. «Виховуємо дітей як своїх рідних», — зазначають вихователі дитячих закладів⁵⁰. А тілесні покарання дітей удома є традиційно поширеним явищем. Статтею 150 Сімейного кодексу⁵¹ та статтею 289 ч. 3 Цивільного кодексу⁵² передбачено повну заборону фізичних покарань, однак законодавством не забезпечено жодних механізмів реалізації цих положень. На жаль, не було проведено інформаційну кампанію для населення з метою популяризації ненасильницьких форм виховання та утвердження думки про недопустимість застосування фізичних покарань у виховному процесі. Крім того, поширеність фізичних покарань є чинником, який сприяє формуванню насильницьких моделей поведінки у молодих людей.

Попри рекомендації Комітету (42 а і b)⁵³, реальний масштаб проблеми жорстокого поводження з дітьми важко оцінити через відсутність комплексних досліджень проблеми, а також системного підходу у збиранні статистичної інформації різними міністерствами. Статистичні показники різних міністерств часто не збігаються, оскільки ця інформація збирається за різною методологією. У відомчій статистиці щодо дітей зустрічаються такі парадоксальні випадки, коли кількість дітей, які стали жертвами насильства в сім'ї, та дітей, які самі вчинили таке насильство, подаються однією сумарною цифрою. Немає об'єднаної статистики щодо дітей з інших країн, які опинилися без супроводу батьків в Україні, зокрема дітей із республіки Молдова⁵⁴.

49 Наказ від 16.01.2004. № 5/34/24/11 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення».

50 Права людини в дитячих будинках сімейного типу України. Доповідь за результатами моніторингу/ М. Ясеновська, О. Білецька. ХМОМО «Жіноча громада», 2004.

51 Сімейний кодекс України// Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 21-22. — С. 135.

52 Цивільний кодекс України// Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 40-44. — С. 356.

53 Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини: Україна. 09/10/2002 CRC/C/15/AC1.191.

54 За даними дослідження представництва Terres des Hommes в Молдовію, 2008.

Існують випадки приховування інформації про факти насильства, які трапляються у закритих закладах.

Недосконалою залишається процедура допиту дітей (свідків, потерпілих і обвинувачених у злочині). За даними Генеральної прокуратури⁵⁵, упродовж 2005–2006 років судами визнано потерпілими від злочинів понад 8 тис. неповнолітніх. Проте до сьогодні до Кримінально-процесуального кодексу не внесено змін⁵⁶, які були б спрямовані на те, щоб дитина-свідок спілкувалася з особами, які ведуть слідство, лише в безпечній обстановці та в присутності психолога. Сучасна редакція ст. 168 КПК передбачає лише обов'язкову присутність педагога й то — така присутність є обов'язковою тільки для дітей молодших 14 років, діти від 14 до 16 років отримують таку можливість на розсуд слідчого. А для неповнолітніх віком від 16 до 18 років така можливість не передбачається взагалі. Присутність лікаря, батьків чи інших законних представників буде забезпечено, як зазначає законодавець, лише за необхідності, при цьому не вказані навіть орієнтовні критерії такої необхідності.

55 Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2006», розділ XIX «Окремі проблеми дотримання прав дитини». Доповідь правозахисних організацій. — Українська Гельсінська спілка з прав людини.

56 Кримінально-процесуальний кодекс України, затверджений законом від 28.12.1960, 1000-05// Відомості Верховної Ради. — 1961. — № 2. — С.15.

Залишається проблемою відсутність спеціальних реабілітаційних та лікувальних програм для жертв та винуватців насильства. Незважаючи на те, що останнім часом збільшилася кількість державних центрів соціально-психологічної реабілітації, здебільшого вони виконують роль притулків, забезпечуючи лише первинні потреби дітей у харчуванні, проживанні, медичних послугах. Реабілітаційні програми потребують додаткового розвитку, зокрема щодо роботи з батьками дітей, яка майже не проводиться. Позбавлення батьківських прав залишається фактично єдиним методом запобігання сімейному насильству щодо дітей.

4.4. Право на повагу до особистого життя (стаття 16)

Національне законодавство України не приділяє спеціальної уваги забезпеченню поваги до особистого життя дитини. На дітей поширюються загальні недоліки системи забезпечення права на приватність в Україні: попри чітке визначення цього

права в Конституції України⁵⁷ (заборона збирання і поширення конфіденційної інформації про людину без її згоди, надання можливості ознайомлення з відомостями про себе в державних і самоврядних органах, а також можливості судового захисту права людини на спростування недостовірної інформації про себе), вичерпний перелік підстав для втручання в це право і умови для такого втручання не отримали достатнього розвитку в законах і підзаконних актах. Концепція «особистого життя дитини» як така є незрозумілою для законодавця, що втілює у відповідних нормативних актах суто патерналістський, суб'єкт-об'єктний підхід до дитини. Так, Закон України «Про охорону дитинства» містить розмиті формулювання «повага до гідності», «гуманне ставлення» тощо, які можуть означати зокрема й повагу до особистого життя дитини.

Іншим актом, який певним чином пропагує ідею права дитини на повагу до її особистого життя, є Сімейний кодекс України⁵⁸, однак у ньому зафіксовані й найбільші порушення права дитини на приватність. Окремо слід зупинитися на тій частині згаданого акта, яка стосується збереження таємниці усиновлення, що прямо суперечить Конвенції ООН про права дитини та порушує права дитини як на збереження ідентичності, так і на повагу до особистого життя. У процедурі усиновлення українським законодавством не враховано інтересів усиновленої дитини. Зокрема, стаття 210, п. 2 Сімейного кодексу⁵⁹ зазначає, що дитина має право знати про нове місце проживання брата і сестри, якщо їх усиновлення не було таємним. Таким чином, за умов утаємничення усиновлення дитина фактично позбавляється змоги спілкуватися із біологічними братами та сестрами, що є втручанням у її приватне та сімейне життя. Кодекс⁶⁰ наголошує, що усиновлена дитина має право на збереження таємниці, зокрема й від неї самої, факту її усиновлення. Крім того, якщо всиновлюється дитина, яка не досягла семи років, службові особи при виявленні її згоди на усиновлення зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення таємниці усиновлення від самої дитини. Таким чином, законодавець вводить досить дивне положення, яке може бути визначене як свобода дитини від отримання достовірної інформації про себе та свою особистість⁶¹. Стаття 218 Сімейного кодексу⁶² визначає, що дитина має бути поінформова-

57 Конституція України// Відомості Верховної Ради. — 1996. — № 30. — С. 141.

58 Сімейний кодекс України// Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 21-22. — С. 135.

59 Там само.

60 Там само.

61 Петрова Н. Право на повагу до особистого та сімейного життя: цивільно-правові аспекти в законодавстві і судовій практиці України // Європейська Конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст, 2004. — С. 403.

62 Сімейний кодекс України// Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 21-22. С. 135.

63 Кримінальний кодекс України// Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 25-26. — С. 131.

на про правові наслідки усиновлення. Незрозуміло, яким чином це можна здійснити, адже усиновлення може відбуватися без згоди дитини, якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення. Кримінальний кодекс (стаття 168)⁶³ не тільки передбачає кримінальну відповідальність за розголошення таємниці усиновлення, а й фактично позбавляє дитину права самостійно вирішувати, чи може вона оприлюднити інформацію про власне усиновлення, навіть по досягненні повноліття. Згідно Кримінальному кодексу України — дитина, навіть отримавши інформацію про власне усиновлення, не може її поширювати без згоди усиновлювача.

Проблема дотримання права дитини на особисте життя поки що не викликає резонансу з боку держави. Не існує жодної державної програми, частиною якої були б заходи, спрямовані на покращення ситуації з дотриманням цього права. Традиційну практику дотримання права на приватність можна проілюструвати на прикладі загальноосвітніх шкіл. У переважній більшості шкіл немає індивідуальних кабінок у туалетах для учнів, що виправдовується необхідністю забезпечити безпеку дітей та спростити процес прибирання. Крім суто психологічних негативних наслідків, відсутність кабінок значно ускладнює здійснення гігієнічних процедур для багатьох дітей, і особливо дівчат (зокрема для тих, які мають специфічні потреби через стан здоров'я тощо). Поширена практика оприлюднення вчителями змісту листів та записок дітей, прилюдний огляд їхніх особистих речей. Заборона таких дій не врегульована жодним підзаконним актом, а для багатьох учителів такий вчинок є нормальним способом підтримання дисципліни, звичним ще з радянських часів. Нормою є також розголошення конфіденційної інформації щодо дитини, її батьків та родини (зокрема інформації про освіту, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, місце народження, майновий стан та інших персональних даних), образливі висловлювання на адресу батьків та інших родичів дитини (зокрема в присутності інших дітей та дорослих). До подібних дій часто вдаються вчителі загальноосвітніх шкіл з метою присоромити дитину або отримати від батьків кошти на обладнання класу чи інші шкільні потреби. Відносно вільним є доступ до шкільних журналів (вони є доступними для учнів та їхніх батьків,

інших вчителів), в яких міститься інформація щодо батьків дітей, місця їх роботи, адреса. Фактично зазначена інформація перебуває у вільному доступі, тобто конфіденційність персональних даних дитини знаходиться під постійною загрозою. Проблемою в умовах сучасної школи є і конфіденційність приватної медичної інформації. Зазвичай у класному журналі, доступному для учнів, батьків, інших учителів, є листок здоров'я, що містить медичні діагнози всіх учнів класу. Викликає занепокоєння можливість отримати інформацію приватного характеру через шкільну документацію сторонніми особами.

Аналогічна ситуація спостерігається і в спеціальних, закритих навчальних закладах — інтернатах, школах соціальної реабілітації тощо. Так, фахівці Української Гельсінської спілки з прав людини ще в 2005 р. встановили численні факти порушення права дитини на повагу до приватного життя⁶⁴. Найголовнішими серед них є практика огляду особистих речей у присутності інших або за відсутності власників цих речей, перегляд кореспонденції, публічне обговорення особистих проблем і сімейних справ, умов проживання дитини, що унеможлиблює забезпечення приватності (спальні кімнати з прозорими скляними стінами, відсутність інтимності під час виконання гігієнічних процедур і т. ін.). За висновками експертів Харківської обласної фундації «Громадська Альтернатива» та Асоціації молодих професіоналів «Клас», з часу проведення Всеукраїнською Фундацією «Захист Прав Дітей» моніторингу дотримання прав людини в школах-інтернатах соціальної реабілітації ситуація суттєво не змінилася. Так, найчастішими порушеннями приватності у школах соціальної реабілітації є: огляд особистих речей у присутності інших вихованців; розголошення вчителями відомостей про сім'ї вихованців, стан їхнього здоров'я; відсутність окремих шафок для особистих речей (наприклад, у Харківській школі соціальної реабілітації у вихованців є лише визначене місце на полиці в загальній шафі для всіх вихованців); невмотивована заборона мати певні особисті речі: постери, квіти тощо; відсутність місця, де б вихованець міг усамітнитися на певний час.

Окремим питанням є розміщення в Інтернеті персональних даних (зокрема фотографій) дітей, що потребують усинов-

64 Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2005», розділ XIV «Права дитини». Доповідь правозахисних організацій. — Українська Гельсінська спілка з прав людини.

лення. Держава як одне із своїх досягнень у сфері захисту прав дитини відзначає створення та відкриття для широкого загалу електронних баз даних дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей із так званих кризових сімей. Зокрема, восени 2007 року у Львівській області був створений єдиний електронний банк таких даних, що покликаний спростити процедуру усиновлення. Станом на жовтень 2008 р. до електронного реєстру вже було внесено майже 5 тисяч дітей — мешканців Львова та області⁶⁵, із яких половина потребує опіки та усиновлення. База даних доповнена фотографіями з повною інформацією про дітей. Аналогічний банк даних існує і в Тернопільській області⁶⁶; створення таких банків просувається і в інших областях України. З одного боку, це видається прогресивним кроком, який допоможе дітям знайти нові родини, а з іншого, така практика за відсутності відповідного закону про захист персональних даних становить загрозу для права на приватність цих дітей. Очевидно також, що оприлюднення зазначеної інформації не лише прямо порушує національне законодавство (в частині таємниці усиновлення), а й посягає на приватність дитини.

65 Львівська Газета. №157 (465) від 28.10.2008.

66 Дані УНІАН: Тернопільщина: У Тернополі минулого року усиновлено 7 дітей // Здоров'я. — №5 (88).

4.5. Свобода об'єднань і зборів (стаття 15)

З 1999 року в Україні діє Закон «Про молодіжні та дитячі громадські організації»⁶⁷, спрямований на розвиток партнерських відносин між державним і неурядовим секторами. Зокрема, статтю 8 цього Закону передбачається залучення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування дитячих організацій до розроблення й обговорення проектів рішень з питань державної політики щодо дітей. Відповідно до цього Закону, дитячі громадські організації — це об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою яких є діяльність, спрямована на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, що не суперечать вимогам законодавства, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства. Діти від 14 до 18 років можуть бути також членами молодіжних організацій, до яких входять громадяни віком від 14 до 28 років.

67 Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації»// Відомості Верховної Ради. — 1999. — № 1. — С.2.

Держава підтримує розвиток дитячих громадських організацій: діє механізм надання фінансової підтримки таким організаціям у реалізації їх соціальних програм, передбачена пільгова система їх оподаткування, здійснюється державна інформаційно-методична підтримка.

Слід відзначити загальну тенденцію збільшення чисельності громадських молодіжних і дитячих організацій: якщо у 2002 році в Україні налічувалося 77 всеукраїнських молодіжних та 12 всеукраїнських дитячих, то станом на 1 січня 2008 року Міністерством юстиції України зареєстровано 156 та 16 відповідно.

За останні роки було розроблено чимало прогресивних форм і методів співпраці органів державної влади і громадських організацій, що сприяли становленню та розвитку дитячих організацій як дієвого демократичного ресурсу держави. З метою ефективного розподілу коштів, які виділяються з Державного бюджету України на державну підтримку реалізації програм молодіжних і дитячих організацій, постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2002 року затверджено Порядок проведення конкурсу проектів програм, розроблених громадськими організаціями стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї⁶⁸. Щорічно Держава визначає напрямки співпраці відповідно до пріоритетів державної політики. Як правило, це — патріотичне виховання, сприяння здоровому способу життя, неформальна освіта, екологічна просвіта тощо. Динаміка делегування громадським дитячим об'єднанням повноважень щодо виконання державних програм з наданням відповідного фінансування збільшується і простежується як в Україні загалом (347 тис. грн у 2004 році, 15 млн 350 тис. грн — у 2008), так і по всіх регіонах. Суми коштів, що виділялися на місцевому рівні, змінюються залежно від фінансових можливостей регіонів і затверджуються рішеннями місцевих рад. Проте розподіл фінансування, хоч він і є конкурсним, є не прозорим і не відкритим.

⁶⁸ Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2002 № 1062 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу проектів програм, розроблених громадськими організаціями, стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї».

Висновки

1. Законодавством визначаються вимоги реєстрації дитини після народження та отримання громадянства.

2. Проблемою в Україні є забезпечення права дитини на захист індивідуальності у випадках усиновлення.
3. Рівень доступу дітей до інформації залишається значно обмеженим, особливо це стосується дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки (недостатня поінформованість дітей щодо процедур оскарження при порушенні їхніх прав, про їхній юридичний статус і відповідні пільги, а також брак інформації щодо підготовки до самостійного життя та майна дітей).
4. Діти в Україні продовжують зазнавати насильства — в загальноосвітніх школах, у сімейних відносинах, при контакті з представниками правоохоронних органів, у закладах опіки та в дитячих будинках сімейного типу нерідко трапляються випадки приниження гідності дітей.
5. Досі не розроблені дієві механізми ефективного виявлення та реагування на випадки насильства. Існуючі норми законодавства фактично не діють на практиці.
6. Фізичні покарання залишаються традиційною формою виховання дитини. Немає механізмів забезпечення реалізації законодавчих норм щодо заборони фізичних покарань.
7. Не існує комплексних досліджень проблеми, а також системного підходу до збирання статистичної інформації щодо проявів насильства відносно дітей.
8. Недосконалою та травматичною для дитини, лишається процедура допиту дітей (свідків, потерпілих і обвинувачених у злочині).
9. Залишається проблемою відсутність спеціальних реабілітаційних та лікувальних програм для жертв і винуватців насильства.
10. Національне законодавство не містить тлумачення і, відповідно, гарантій захисту особистого життя (приватності) дитини.
11. Процедура усиновлення та вимога збереження таємниці усиновлення порушують право на приватність дитини в частині отримання інформації про біологічних батьків і родичів, збереження своєї індивідуальності.

12. Наявне загальне нерозуміння концепції особистого життя дитини як такого та ставлення до дитини як до об'єкта зовнішнього виховного або освітнього впливу.
13. Існує практика тотального порушення приватності дітей в загальноосвітніх школах та навчальних закладах закритого типу (кабінки в туалетах, перегляд листів та записок, публічне розголошення особистої інформації про учнів, майже вільний доступ до журналів та медичних карток) через повне нерозуміння наявності цього права у дітей та його важливості, а також часто через намагання на власний розсуд визначити і захистити інтереси дитини.
14. Започаткована практика розміщення особистої інформації щодо дітей, які потребують різних форм допомоги, в мережі Інтернет, однак захист таємниці приватного життя дітей при цьому не гарантується.
15. Законодавством передбачається залучення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування дитячих організацій до розроблення й обговорення проектів рішень з питань державної політики щодо дітей.
16. В Україні діє механізм надання дитячим громадським організаціям фінансової підтримки у реалізації їхніх соціальних програм, передбачена пільгова система їх оподаткування як неприбуткових організацій, здійснюється державна інформаційно-методична підтримка.
17. Відзначається збільшення рік від року кількості дитячих та молодіжних громадських організацій та державної фінансової допомоги, яка виділяється на їх підтримку.

5

5.1. Право на виховання в сім'ї і контакти з обома батьками (стаття 20)

69 Національний звіт „Зведена III та IV періодична національна доповідь про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини» (2002 — 2006 рр.). — К.: Державний ін-т розвитку сім'ї та молоді, 2007.

У державній доповіді⁶⁹ сказано, що «право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю. Контроль за умовами виховання і утримання дітей у сім'ї проводиться органами опіки та піклування». Водночас, як переконує практика, у державі не розроблений механізм раннього виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, та оцінювання потреб дитини. Висновок про ситуацію в сім'ї робиться органами опіки та піклування практично на основі єдиного документа — акта обстеження житлово-побутових умов. Як правило, цей документ складається тоді, коли ситуація у сім'ї вже є занадто складною. Наслідком відсутності механізму оцінювання потреб дитини та пізнього виявлення сімей з дітьми, які потрапили у складні життєві обставини, є зростання кількості дітей, позбавлених батьківського піклування. Так, кількість дітей, які отримали статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, у 2006 році зросла у двічі порівняно з 2002 і склала 14 834⁷⁰.

70 Там само.

Сьогодні в Україні не існує державної соціальної політики, спрямованої на захист і збереження сім'ї в цілому, а не на виживання

окремих її членів. Парадокс полягає в тому, що за чинним законодавством дитині часто «вигідно» отримати статус соціальної сироти через позбавлення батьків батьківських прав, бо це дає можливість отримати численні пільги, зокрема у доступі до вищої освіти. Наприклад, у судовій справі, в якій мати вже була позбавлена батьківських прав і йшлося про позбавлення прав батька та призначення бабусі опікуном дитини, батько не погоджувався з позовом, але він щойно повернувся із ВТК і не мав можливості матеріально забезпечити дитину. Відповідач прийняв позов лише після того, як йому було роз'яснено, що він зможе в майбутньому бачитися з дитиною і поновити свої батьківські права. Тобто перевага була надана матеріальним інтересам дитини і можливості отримувати державну допомогу по опікуванню над дитиною⁷¹.

На жаль, протягом звітного періоду Україна не виконала рекомендацію Комітету⁷² щодо фінансової допомоги уразливим сім'ям з дітьми. Це є суттєвою загрозою подальшого збільшення кількості дітей, які отримали статус дитини, позбавленої батьківського піклування. Водночас у державній доповіді⁷³ запровадження системи фінансування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу за принципом «Гроші ходять за дитиною» з Державного бюджету розглядається як виконання рекомендації Комітету з прав дитини. Безумовно, впровадження цього принципу позитивно вплинуло на динаміку розвитку прийомних сімей в Україні, проте такий порядок фінансування не підтримує рідні сім'ї дітей і охоплює лише незначну частину дітей, які потребують допомоги. Існує ризик, що недосконалість державної політики підтримки сімей, які потрапили у складні життєві обставини, за умови збереження існуючої системи фінансування прийомних сімей та ДБСТ призведе до подальшого збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування.

Однією з проблем, що потребують першочергового врегулювання, є розбіжності та прогалини в чинному законодавстві щодо статусу та правового поля діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, насамперед створення сільських та селищних центрів.

71 Моніторинг «Судовий захист якнайкращих інтересів дитини та її права на виховання у сім'ї», — Харківська обласна фундація «Громадська Альтернатива», 2006.

72 Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини: Україна. 09/10/2002 CRC/C/15/Ac1.191.

73 Національний звіт „Зведена III та IV періодична національна доповідь про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини» (2002 — 2006 рр.).

5.2. Право дітей, позбавлених можливості виховуватись у натуральній сім'ї, на опіку в прийомних сім'ях та в закладах сімейного типу (стаття 25)

За останні роки державою було здійснено суттєві кроки на шляху до забезпечення реалізації рекомендацій Комітету з прав дитини⁷⁴ на політичному й законодавчому рівнях. Поштовхом до розв'язання проблем дитинства стало підписання Указу Президента № 1086 від 11.07.2005 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей»⁷⁵. Цей документ поставив перед урядом України розв'язання проблем дитинства як пріоритетне завдання. Серед позитивних моментів, пов'язаних із активізацією національного усиновлення, варто відзначити, що у березні 2006 року було створено Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини при Міністерстві України у справах сім'ї, молоді та спорту. Важливим досягненням уряду України у сфері розвитку сімейних форм виховання було запровадження фінансування прийомних сімей з Державного бюджету України. Це значно активізувало розвиток альтернативного інтернатного виховання. Так, за даними Держкомстату, кількість прийомних сімей на кінець 2006 року становила 744, а у 2002 — лише 45.

Водночас розвиток сімейних форм виховання відбувається не на заміну інтернатної системи, а як доповнення до неї. За одночасного збільшення кількості дітей у сімейних формах виховання, зростає кількість дітей і в інтернатах. Якщо порівняти кількість дітей у закладах опіки в 2006 році із загальним числом дітей у країні, то виявиться, що вони складають 1% дитячого населення, що можна вважати «епідемією» сирітства серед українських дітей. Кількість дітей у закладах опіки збільшується — вона подвоїлася протягом останніх 10 років (від 35200 у 1995 році до 64000 у 2006). Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»⁷⁶, прийнятий Верховною Радою України у 2005 році, — значний крок уперед на шляху розвитку прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, але не вичерпна відповідь на проблему соціального сирітства.

74 Заключі зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини: Україна. 09/10/2002 CRC/C/15/As1.191.

75 Указ Президента України від 11.07.2005 № 1086/2005 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей».

76 Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»// Відомості Верховної Ради. — 2005. — № 6. — С. 147.

Важливим компонентом забезпечення права дитини жити і виховуватися у сім'ї, реформи дитячих закладів опіки і піклування повинен стати фокус на обмеженні потоку дітей в інтернати. Зазвичай, цей підхід відомий під назвою гейткіпінг. Влаштування в інтернатні заклади має відбуватися лише у крайніх випадках на основі оцінки потреб і лише для тих дітей, чиї потреби не можуть бути задоволені в сім'ї чи в сімейному середовищі. За умови, що набір послуг і підтримка, яка надається сім'ї з дітьми повністю вичерпана. Позитивний досвід запровадження системи гейткіпінгу у Київській області дає надію на його подальше поширення, зокрема, у рамках нещодавно прийнятої Кабінетом Міністрів України Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування⁷⁷. Таким чином уряд активно виконує рекомендацію Комітету⁷⁸ щодо розширення й посилення системи сімейних дитячих будинків, дитячих установ сімейного типу та інших видів сімейного альтернативного піклування, а також заявив своє прагнення зменшити питому вагу інституційного догляду як форми альтернативного піклування. Водночас викликає занепокоєння неможливість виконання іншої рекомендації⁷⁹ — розміщувати дітей у дитячих установах лише тимчасово і у разі крайньої необхідності. Адже державних програм створення і підтримки форм тимчасового (короткотермінового) сімейного влаштування дитини в Україні немає.

Станом на січень 2009 року Україна усе ще не є учасником Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення 1993 року. Позиція законодавчого органу щодо цього питання залишається невизначеною, а Уповноважений Верховної Ради України з питань прав людини називає таке приєднання кроком назад. Водночас урядові представники у своїх публічних виступах підтверджують намір України приєднатися до Гаазької конвенції.

Висновки

1. Не розроблений механізм раннього виявлення сімей, які потрапили у складні життєві обставини, та оцінювання потреб

77 Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 № 1242 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»// <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1242-2007-%EF>

78 Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини: Україна. 09/10/2002 CRC/C/15/Accl.191.

79 Там само.

дитини. Висновок про ситуацію в сім'ї робиться органами опіки та піклування практично на основі єдиного документа — акта обстеження житлово-побутових умов.

2. Україна не виконала рекомендації Комітету щодо фінансової допомоги уразливим сім'ям з дітьми. Принцип «Гроші ходять за дитиною» хоча і є прогресивним, однак не підтримує рідні сім'ї дітей і охоплює лише незначну частину дітей, які потребують допомоги.
3. Рекомендація Комітету щодо розміщування дітей у дитячих установах лише тимчасово і у разі крайньої необхідності не виконується через відсутність комплексного інструменту оцінювання потреб дитини, що має стати основою системи прийняття рішень.
4. Розвитку сімейних форм виховання дітей сприяли запровадження фінансування прийомних сімей з Державного бюджету України та Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» від 2005 року.
5. Не забезпечені на законодавчому рівні кроки щодо приєднання до Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення 1993 року.
6. Існує потреба у розширенні юридичного доступу до альтернативних сімейних форм влаштування дітей.

6.1. Здоров'я та послуги з охорони здоров'я (стаття 24)

Згідно з чинним законодавством, охорона здоров'я є одним із пріоритетних напрямків державної діяльності. Держава формує політику охорони здоров'я в Україні та забезпечує її реалізацію. Однак, аналізуючи чинне законодавство, можна стверджувати, що воно не забезпечує реалізацію згаданих норм Конституції⁸⁰ в частині належного фінансування та створення умов для медичного обслуговування. Основи законодавства України про охорону здоров'я⁸¹ складають переважно декларативні положення, не закріплені відповідними підзаконними актами і механізмами реалізації законодавчих норм. Величезна кількість нормативних документів Міністерства охорони здоров'я України призвела до виникнення колізій, розбіжностей та хаотичності. Законом не закріплено механізми реалізації права громадян на безоплатну медичну допомогу, передбаченого Конституцією. Всупереч цьому існує практика широкого використання системи благодійних внесків.

Стан здоров'я дітей 0–14 років включно в Україні продовжує залишатися незадовільним. У 2004 році поширеність захво-

⁸⁰ Конституція України// Відомості Верховної Ради. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

⁸¹ Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»// Відомості Верховної Ради, — 1993. — № 4. — Ст. 19.

рювань серед дітей віком 0 — 14 років склала 1790,91 на 1000 відповідного населення проти 1343,6 в 1990 році, захворюваність — 1307,39 проти 1070,0.⁸²

82 Прес-конференція Міністерства охорони здоров'я України з питань репродуктивного здоров'я жінки, 2005 р.

По відношенню до дітей раннього віку, які перебувають у будинках маляти та дитбудинках, не викорінено непоодинокі факти неякісного медичного обслуговування, запізнитого виявлення захворювань нервової системи та психіки, органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, які піддаються корекції на ранніх стадіях, що спричиняють згодом поширення інвалідності серед дітей, зростання кількості тих, хто має хронічний перебіг хвороб, збільшення контингенту учнів допоміжних шкіл-інтернатів для дітей з вадами фізичного та психічного розвитку. Наприклад, під час проведення одного доброякісного обстеження стану здоров'я дітей у будинках дитини Київської області та м. Києва було виявлено більше 30 дітей із за давними, не виявленими своєчасно хворобами органів зору, слуху, урологічної та серцево-судинної систем, інфекційно-вірусних захворювань (різні форми гепатитів)⁸³. Інші приклади з відповідей респондентів громадського моніторингу «Права людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях»: на лікуванні в обласній лікарні перебували двоє діток з будинку маляти віком до двох років, діти перебували без нагляду дорослих і через вкрай погане харчування в лікарні голодували, їх постійно підгодували батьки дітей, що лежали з ними в одній палаті; поруч була палата дітей з інтернату, «вони фактично були самі, а до них ніхто не підходив, ми, батьки, до них ходили, годували їх своїм дитячим харчуванням, брали на руки, а нас медпрацівники звідти виганяли»⁸⁴.

83 За результатами «Комплексного моніторингу дослідження стану прав дитини в Україні», проведеного Фондацією прав дитини в програмі Демократичних грантів Посольства США в Україні.

84 Моніторинг «Права людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях» Громадська організація М'АРТ. — Чернігів, 2004.

Доступ дітей-інвалідів до користування різними послугами в щоденному житті обмежений (40,5 % опитаних дітей і 67 % дорослих у регіонах центральної та північної України і 65 % опитаних в Автономній Республіці Крим): не забезпечується належним чином їх вільне пересування (49 % у АРК), не створено можливостей для набуття професії, а згодом працевлаштування відповідно до стану здоров'я та ступеня інвалідності; не завжди є можливість одержати своєчасне лікування, протезування, слухову апаратуру тощо⁸⁵.

85 За результатами «Комплексного моніторингу дослідження стану прав дитини в Україні», проведеного Фондацією прав дитини в рамках програми Демократичних грантів Посольства США в Україні.

Залишається незадовільним рівень медичної допомоги дітям рома. Так, у Закарпатській області є райони, де рівень захворювання населення рома туберкульозом досягає 80 %. Скільки серед них дітей, невідомо, позаяк аналіз поширення цієї хвороби серед дитячого контингенту не здійснювався, комплексне щорічне обстеження дітей не проводилося⁸⁶.

86 Там само.

У 2006 році Україна пережила безпрецедентний спалах кору. Згідно з даними МОЗ, в Україні було зареєстровано близько 45 тис. випадків кору, що склало до 80 % усіх зареєстрованих випадків захворювання в Європі. Спалах був спричинений низькою ефективністю вакцини та зменшенням масштабів імунізації. Згідно з матеріалами аналітичного звіту «Проведення базового опитування ЗСПП (знання, ставлення, практика та поведінка) з питань планової імунізації проти кору та краснухи в Україні»⁸⁷ 10 % респондентів вважають, що «вакцинація не потрібна і навіть шкідлива». Десята частина опитаних поінформовані про випадки фіктивного запису про проведення щеплення, це свідчить про недостатньо серйозне ставлення до процесу вакцинації як з боку медичних представників, так і з боку батьків тих, хто має пройти щеплення. Лише трохи більше половини респондентів обізнані щодо необхідності вакцинації. Основною проблемою є непоінформованість батьків щодо Hib-вакцини в усіх регіонах України. Не маючи інформацію про цю вакцину, батьки можуть відмовлятися від вакцинації, наражаючи своїх дітей на небезпеку. Ставлення населення до вакцинації від кору та краснухи є радше негативним. Переважна більшість респондентів не хочуть прищеплювати своїх дітей. Зростає кількість відмов від щеплень⁸⁸. За результатами аудиту використання коштів, виділених МОЗ України на виконання заходів з імунопрофілактики⁸⁹, низку завдань уряду щодо посилення системи епідеміологічного нагляду за інфекційними хворобами та деякі власні накази, спрямовані на забезпечення захисту дітей України від інфекційних хвороб, Міністерством не виконуються. Міністерством та урядом не забезпечено затвердження загальнодержавної програми, якою б визначався комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, спрямованих на розв'язання найважливіших проблем імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб. Міністерство зосере-

87 Аналітичний звіт «Проведення базового опитування ЗСПП (знання, ставлення, практика та поведінка) з питань планової імунізації проти кору та краснухи в Україні».

88 Черкаська міська дитяча п-ка № 3// <http://h.ua/story/82280/>. 08.02.2008 р.

89 Бюлетень «Про результати аудиту використання коштів Державного бюджету, виділених Міністерству охорони здоров'я України на виконання заходів з імунопрофілактики населення»/ Я.А.Фліссак, Г.А.Шах. — Київ: Рахункова Палата України, 2008.

дило свою роботу лише на закупівлі вакцин, не забезпечивши сталого зниження захворюваності.

Рівень виключно грудного вигодовування дітей, за даними Development and Health Survey, у 2007 році склав 23,6 % до трьох місяців та 18 % до шести; продовжують отримувати грудне молоко у віці 12 — 15 місяців 26 % дітей. Водночас статистичний відділ Міністерства охорони здоров'я України стверджує, що 60 % 6-місячних малюків в Україні перебувають на виключно грудному вигодовуванні. Це говорить про наявність іще однієї проблеми — неадекватності збирання даних (незнання визначень показників, які збираються медичними працівниками на місцях, та приховування реального стану речей). До сьогодні не розроблений національний документ у дусі Міжнародного зводу правил маркетингу замінників грудного молока. Підготовлений та поданий для затвердження в МОЗ наказ Координаційної Ради з упровадження галузевої програми «Підтримка грудного вигодовування дітей в Україні на 2006 — 2010 рр.» «Про дотримання положень Міжнародного зведення правил маркетингу замінників грудного молока у закладах охорони здоров'я» вже кілька місяців припадає порохом «на полиці», тобто МОЗ зволікає із прийняттям цього наказу. В 2007 р. в Україні набув сили Закон «Про дитяче харчування»⁹⁰, який містить застарілі рекомендації відносно оптимального вигодовування немовлят (а саме введення прикорму з чотирьох місяців замість рекомендованих ВООЗ шести), що підриває подальше поширення оптимальної практики вигодовування та є фактором ризику для здоров'я та благополуччя дітей.

В Україні ВІЛ-статус матері є протипоказанням для грудного вигодовування. Згідно з матеріалами державної доповіді⁹¹, заклади охорони здоров'я повністю забезпечені адаптованими замінниками грудного молока для немовлят, народжених ВІЛ-позитивними матерями. Водночас, за даними дослідження «Вивчення потреб дітей, народжених від ВІЛ-позитивних батьків», ГО «Аналітичний центр «Соціоконсалтинг»⁹²:

— стикаються з труднощами у вигодовуванні дитини першого року життя 11 % батьків;

⁹⁰ Закон України «Про дитяче харчування»// Відомості Верховної Ради. — 2006. — № 44. — С.433.

⁹¹ Національний звіт «Зведена III та IV періодична національна доповідь про реалізацію Україною положень Конвенції ООН Про права дитини» (2002 — 2006 рр.).

⁹² Дослідження «Вивчення потреб дітей, народжених від ВІЛ-позитивних батьків», ГО «Аналітичний центр «Соціоконсалтинг».

- з тих, хто потребує молочних сумішей, регулярно їх отримують у медичних закладах 40 %, від громадських організацій –2 %;
- забезпечуються сумішами час від часу 29 %;
- купують необхідну суміш за власні кошти 13 %;
- консультацію щодо штучного вигодовування проходило 55 % матерів, що є серйозною додатковою загрозою вже й без того скомпрометованому здоров'ю таких дітей.

Незважаючи на зростання громадської поінформованості щодо кризи, пов'язаної з ВІЛ, реальні знання молоді про цю проблему є поверховими. Вичерпні знання серед дівчат у віці 15–17 років мають 40,1 %, серед хлопців — 29,2 %. Знають місця, де можна придбати презерватив (виключаючи друзів, членів сім'ї та домівку) 94,3 % дівчата 15 — 17 років, 96,3% хлопців⁹³. 2,9 % хлопців та 6,2 % дівчат починають своє сексуальне життя між 12 та 14 роками, а у віковій групі 15 — 18 років цей показник сягає 70,9 % серед хлопців та 70,5 % серед дівчат. Згідно з даними дослідження, головними джерелами інформації з проблеми ВІЛ/СНІД для підлітків є книжки, газети та часописи. Майже половина сексуально активних підлітків говорять про те, що вони хотіли б користуватися презервативами, але 20 % з вікової групи 15 — 18 років зазначили, що з матеріальних причин не можуть собі це дозволити⁹⁴.

⁹³ Ukraine DHS Preliminary Report, 2008.

⁹⁴ Там само.

За шість місяців 2007 р. в країні діагноз СНІД встановлено 60 дітям віком до 14 років. Незважаючи на широкомасштабне впровадження антиретровірусної терапії в регіонах, епідемія ВІЛ-інфекції за перше півріччя 2007р. забрала життя у 8 дітей⁹⁵.

⁹⁵ «Медичний Всесвіт». III №1 2003 /Спецвыпуск по проблемам ВИЧ-СПИДа.

Постійно порушуються права ВІЛ-позитивних дітей у медичних закладах. В переліку обов'язків медичного працівника при оголошенні діагнозу ВІЛ не передбачено зобов'язань щодо надання інформації про всі наявні види соціальної/психологічної підтримки. Не дотримується лікарська таємниця щодо хвороби, що призводить до відчуження цих дітей у суспільстві. Стикалися з: розголошенням діагнозу — 32 %; відмовою надати допомогу дитині лікарями вузьких спеціальностей (стоматологом,

невропатологом та ін.) — 21 %; некоректним ставленням медперсоналу, зневагою до дитини або батьків — 40 %; неприбуттям швидкої допомоги, незважаючи на виклик, або з відмовою лікарів швидкої надати допомогу дитині — 8 %; з відмовою надати інформацію про діагноз, прогноз, перебіг захворювання дитини — 15 %. Серед інших проблем: неможливість купувати дітям необхідні ліки, вітаміни — 47 %; недоступність регулярних обстежень дітей, які проживають у віддалених населених пунктах; недоступність лікування для дитини через постійні міграції батьків та їхній асоціальний спосіб життя⁹⁶. Незадовільною залишається забезпеченість таких дітей медичним обслуговуванням (на думку 60 % опитаних в Автономній Республіці Крим; 38,4 % дітей та 60 % дорослих в регіонах центральної та північної України)⁹⁷.

96 Дотримання прав ВІЛ-позитивних дітей в Україні. Альтернативний звіт, грудень 2008, Київ.

97 За результатами «Комплексного моніторингу дослідження стану прав дитини в Україні». — Фондація прав дитини, програма Демократичних грантів Посольства США в Україні.

98 Там само.

99 «10 питань про здоров'я в країнах-сусідах Євросоюзу».- Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Серед інших проблем варто згадати такі: розповсюдження сифілісу серед дівчат віком 15–17 років зросло в 31,2 разу за останнє десятиріччя, а серед хлопців цієї ж вікової групи — в 20,2 разу⁹⁸; кожен другий юнак або дівчина палить, а кожен п'ятий школяр у 15-річному віці вживає марихуану⁹⁹.

6.2. Соціальне забезпечення, служби й установи, що здійснюють догляд за дітьми (статті 26, 18 п. 3)

В державній доповіді¹⁰⁰ зазначено, що підвищення суми виплати одноразової допомоги при народженні дитини (8497,6 грн.) було введено з 01.01.2005 р., хоча реально матері почали отримувати виплати з 01.04.2005 року. Конституційним Судом України було визнано неконституційними встановлення Державним бюджетом України у 2007 році суми допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку меншої, ніж прожитковий мінімум на одну особу (дітей віком до шести років). Таким чином, протиправними визнані дії управлінь праці та соціального захисту населення щодо відмови у виплаті такої допомоги за 2007 рік у розмірі встановленого законом прожиткового мінімуму для дітей віком до шести років (з 1 квітня — 463 грн, з 1 жовтня — 470 грн). Натомість управліннями виплачувалась затверджена Державним бюджетом допомога у розмірі 90 гривень.

100 Національний Звіт «Зведена III та IV періодична

Суттєво переважаюча кількість медичних закладів, особливо в сільській місцевості, працюють в умовах застарілої матеріальної бази, не маючи елементарних препаратів та матеріалів для надання первинної медичної допомоги. За даними громадського моніторингу «Права людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях»¹⁰¹, принцип рівності при наданні медичної допомоги дітям найчастіше порушується внаслідок різного матеріального стану їх батьків: існує поділ на багатих і бідних пацієнтів; діти, батьки яких мають гроші або „зв’язки», у кращому становищі, їх лікує той, кого вони обирають; ставлення до дітей багатих батьків зовсім інше, ніж до дітей незаможних; кожна друга дитина називає матеріальне становище або статус батьків як причину відмінностей у ставленні медичних працівників до дітей. Значна частина медичних послуг надається не безкоштовно, як це декларує законодавство, а за оплату, яку неспроможні забезпечити батьки деяких дітей. Діти не можуть отримати якісне медичне обслуговування через фінансову скруту, низький рівень матеріального забезпечення своїх сімей (на думку 53 % дорослих респондентів в АРК). До державних установ виконавчої влади Івано-Франківської області в 2006 році надійшло 120 скарг на відмову у наданні безоплатної медичної допомоги дітям¹⁰².

6.3. Права власності дітей-сиріт

У частини вихованців інтернатних закладів немає документів, які підтверджують статус дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування. Чинним законодавством не передбачено відповідальності за неналежне оформлення документів, що, в свою чергу, може спричинити неможливість для дитини вступити у володіння майном, котре фактично їй належить. У випадку, коли в дитини не було житла і попередньої прописки перед влаштуванням до інтернатного закладу, неможливо визначити, на який державний орган покладаються проблеми житлового забезпечення такої дитини. Чіткого законодавчого вирішення цієї проблеми немає.

Проблемою є також оплата комунальних послуг житла дітей-сиріт протягом часу його утримання. У законодавстві України ця проблема не прописана, а відповідно, немає механізмів її регулювання та розв’язання.

¹⁰¹ Моніторинг «Права людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях». — Громадська організація М'АРТ. — Чернівці, 2004.

¹⁰² За результатами «Комплексного моніторингу дослідження стану прав дитини в Україні», проведеного Фондацією прав дитини в програмі Демократичних грантів Посольства США в Україні.

Більшість випускників інтернатів потребують надання житла. Оскільки проблема надання соціального житла в Україні ще не вирішена, а питання забезпечення випускників інтернатів житлом піднімається незадовго до їх випуску з інтернату, єдиним виходом для адміністрації інтернату є направлення випускників на навчання в державні освітні заклади, котрі надають гуртожитки. Однак така практика не вирішує проблему, а лише затягує її розв'язання.

Не розроблена процедура оцінювання можливості повернення дитини до житла, в якому вона проживала разом з батьками ще перед вступом до інтернату: закріплення житла за дитиною відбувається за формальною ознакою наявності житла у батьків. Це призводить до того, що в момент випуску з інтернату дитина має закріплене за нею житло, але фактично не може до нього повернутися і проживати там. Водночас сам факт наявності такого закріплення позбавляє випускників інтернатів пільг — права на позачергове отримання житла.

Норми виплати грошової компенсації та матеріальної допомоги випускникам відрізняються в різних регіонах. Вихователі інтернатів та випускники відзначили невідповідність норм грошової та матеріальної компенсації реальним потребам випускників¹⁰³.

¹⁰³ Дотримання права власності дітей-сиріт в Україні. Рапорт з моніторингу. О. Грабовська, М. Ясеновська, О. Копанська. — 2006.

Висновки

1. Чинне законодавство не забезпечує реалізації норм Конституції України в частині належного фінансування та створення умов для безоплатного і належного медичного обслуговування.
2. Стан здоров'я дітей 0–14 років включно продовжує залишатися незадовільним.
3. На сьогодні у населення України немає достовірної інформації щодо імунізації проти кору/краснухи, не існує й ефективних стратегій пропагування такої інформації. Відзначено низьку ефективність вакцини та зменшення масштабів імунізації. Зростає кількість відмов батьків від щеплень.
4. Виявлено порушення при збиранні даних щодо рівня грудного вигодовування немовлят. Не існує національного документа у дусі Міжнародного зводу правил маркетингу заміників грудного молока.

5. В Україні ВІЛ-статус матері є протипоказанням для грудного вигодовування, одночас існують проблеми із забезпеченням дітей зазначеної категорії заміниками грудного молока.
6. Реальні знання з проблеми ВІЛ серед молоді є поверховими.
7. Постійно порушуються права ВІЛ-позитивних дітей у медичних закладах.
8. Викликає занепокоєння зростання рівня розповсюдження венеричних захворювань та шкідливих для здоров'я звичок серед молоді.
9. Всупереч рішенню Конституційного Суду поширена практика відмов у виплаті за 2007 рік допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку на рівні прожиткового мінімуму, передбаченого для дітей у віці до шести років.
10. Суттєво переважаюча кількість медичних закладів, особливо в сільській місцевості, працюють в умовах застарілої матеріальної бази, не маючи елементарних препаратів та матеріалів для надання первинної медичної допомоги.
11. Принцип рівності при наданні медичної допомоги дітям найчастіше порушується внаслідок різного матеріального стану їхніх батьків.
12. У частини вихованців інтернатних закладів немає документів, які підтверджують статус дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, що може спричинити неможливість дитини вступити у володіння майном, котре фактично їй належить.
13. Чинне законодавство не вирішує проблеми визначення державного органу, відповідального за забезпечення дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, житлом, якщо вона не мала житла та прописки перед влаштуванням до інтернатного закладу.
14. Не розв'язана й проблема оплати комунальних послуг за житло дитини, поки вона перебуває в інтернатному закладі.
15. Не розроблена процедура оцінювання можливості для дитини повернення до житла, в якому вона мешкала разом з батьками ще перед вступом до інтернату: закріплення житла за дитиною відбувається за формальною ознакою наявності житла у батьків.

7

¹⁰⁴ Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини: Україна. 09/10/2002 CRC/C/15/AC1.191.

¹⁰⁵ Національний Звіт «Зведена III та IV періодична Національна доповідь про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини» (2002 — 2006 рр.).

¹⁰⁶ Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2005», розділ 14 «Права дитини». Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

¹⁰⁷ Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2007», розділ 16 «Право на освіту». Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

Попри висловлену Комітетом стурбованість¹⁰⁴ наявністю спеціальних профілактичних заходів, як-от «Урок», «Безпритульні діти», «Вокзал» і «Свято», у державній доповіді¹⁰⁵ зазначено, що реалізацію названих програм продовжено. Не враховано й інші рекомендації: державна доповідь не містить інформації про вжиття заходів щодо забезпечення доступу до освіти безпритульних дітей; не висвітлені заходи щодо усунення дискримінації дітей з ВІЛ/СНІД, фактично доповідь містить тільки інформацію про заходи, спрямовані на попередження розповсюдження ВІЛ. Не виконаною залишається попередня рекомендація Комітету щодо забезпечення доступу до освіти дітей-мігрантів та біженців. Цей факт визнається у доповіді, де він пояснюється відсутністю коштів на фінансування відповідних програм.

Незважаючи на позитивну динаміку, за даними, викладеними у щорічних звітах Української Гельсінської спілки з прав людини, понад 20 тис. дітей не відвідують школу (дані за 2005 рік¹⁰⁶, але у звіті за 2007 рік зазначається, що ситуація істотно не змінилася¹⁰⁷). Найгостріша ситуація в цьому плані склалася в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській,

Луганській, Львівській, Харківській областях та Автономній Республіці Крим. Проблемним є доступ до дошкільної освіти в сільській місцевості. Організованим підвезенням забезпечено лише 83 % учнів із числа тих, які цього потребують (таких у країні 257 тис.).

Існує проблема відсутності у дітей рома свідoctв про народження. Це призводить до того, що такі діти не можуть відвідувати дитячі садочки, школи. Через стійкі негативні стереотипи щодо ромів у суспільстві дітей рома часто не приймають до шкіл, бо адміністрація враховує небажання неромських батьків, щоб їхні діти навчалися разом із дітьми рома¹⁰⁸. За матеріалами ромської газети «Романі яг», на 2006 рік у Закарпатській області 83,7 % дітей ромів здобули неповну середню освіту, 14,5 % — загальну середню, 1,4 % — закінчили СПТУ, 0,3 % здобули середню спеціальну і лише 0,1 % — вищу освіту¹⁰⁹. «Програма державної підтримки соціально-духовного відродження ромів», розроблена ще у 2002 і доповнена у 2006 році, так і залишилася практично не виконаною, зокрема внаслідок мізерного фінансування, виділеного на її реалізацію, — 100 тис. грн. У цій програмі було передбачено відкрити для дітей ромів спеціальні класи у дитячих садках і початкових класах середньої школи, щоб вони наздогнали за рівнем підготовки інших дітей, але багато цілей не було досягнуто¹¹⁰.

Право на освіту ВІЛ-інфікованих дітей не реалізується у повному обсязі через ігнорування ініціатив з боку громадськості щодо вжиття заходів, спрямованих на усунення стигми до дітей з ВІЛ у закладах освіти та, відповідно, забезпечення їм доступу до освітніх закладів. Державними установами не порушувалися питання щодо забезпечення діагностування та соціального супроводу дітей груп ризику (ДГР); не проведено статистичного аналізу щодо ДГР, вивчення соціально-демографічних характеристик дітей, яких торкнулась проблема ВІЛ-інфекції/СНІДу, не проводилися постійно діючі (не включаючи разові благодійні, інформаційно-просвітницькі акції) національні кампанії, спрямовані на пропаганду позитивного ставлення до дітей та сімей, яких торкнулася проблема ВІЛ¹¹¹.

¹⁰⁸ За даними Міжнародного благодійного ромського жіночого фонду «Чіріклі».

¹⁰⁹ Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2006», розділ 12 «Деякі аспекти права на захист від дискримінації та нерівності». Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

¹¹⁰ Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2007», розділ 12 «Деякі аспекти права на захист від дискримінації та боротьби з расизмом і ксенофобією». Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

¹¹¹ Дотримання прав ВІЛ-позитивних дітей в Україні. Альтернативний звіт, грудень 2008, Київ.

За інформацією, наданою Національною асамблеєю інвалідів України, серйозною проблемою в Україні є неможливість повної реалізації права на обов'язкове навчання дітей, які мають психічні розлади, фізично неповноцінних дітей (дітей-інвалідів). Законодавством закріплена негативна практика існування в середніх школах переважно інтернатної системи для дітей з інвалідністю, що призводить до ізоляції таких дітей від родин. Загальна система освіти ще недостатньо адаптована для залучення людей з інвалідністю, а суспільство не готове до забезпечення повноцінної участі дітей з інвалідністю в діючій системі освіти. Майже не працює й система індивідуального навчання вдома. Практикується відмова проводити будь-яке навчання, навіть удома, через те, що стан дитини нібито є таким, що вона «не піддається навчанню». Позитивним залишається те, що жодних законних підстав для такого висновку не існує. Сам факт такого висновку є грубим порушенням законодавства України й брутальним порушенням прав людини¹¹². Не можуть у повній мірі реалізувати своє право на освіту і діти з порушеннями слуху та зору, оскільки в Україні недостатньо підручників та спеціальної літератури, розробленої за спеціальними методиками, недостатньо технічних засобів, здатних допомогти дітям із сенсорними порушеннями здобути повноцінну освіту і навчитися жити вільно та незалежно. Гостро постає проблема доступу дітей із порушеннями опорно-рухового апарату до закладів освіти, та й не лише освіти — охорони здоров'я, житлових будівель і громадського транспорту, спортивних та культурних споруд, що робить їхнє життя фактично ізольованим від суспільства. Фактично не існує державної системи додаткової (позашкільної) освіти для дітей-інвалідів¹¹³. Окремо стоїть проблема дітей із психічними вадами. Починаючи з того, що їх не приймають до дошкільних закладів, а у спеціалізованих бракує спеціалістів, що можуть працювати з ними (яскравий приклад — визнання МОЗ такої патології як «аутизм» і водночас відсутність затверджених програм роботи з такими дітьми та проходження спеціалізованої підготовки педагогів та психіатрів). Основними причинами існування проблеми доступу дітей-інвалідів до освіти є те, що в Україні досі не розроблені механізми розвитку та фінансування системи інклюзивної освіти; державні освітні стандарти та програми для дітей з розумовою відсталістю (окрім дітей з лег-

¹¹² Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2007», розділ 21 «Права людей з інвалідністю». Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

¹¹³ Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2005», розділ 14 «Права дитини». Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

кою розумовою відсталістю); не встановлено на законодавчому рівні механізмів контролю за дотриманням ВНЗ вимог доступності до відповідної інфраструктури; існує список медичних протипоказань, затверджений МОЗ; немає системи підготовки кадрів та адаптованості мережі дошкільних установ за наявності норм, які передбачають створення спеціальних програм у галузі дошкільної освіти. Усталена практика в таких важливих сферах, як, наприклад, система освіти, охорони здоров'я, не дає гарантії того, що дитина не буде розлучена з батьками через інвалідність самої дитини або ж одного з батьків¹¹⁴.

Проблемою залишається незадовільна матеріальна база загальноосвітніх навчальних закладів. Заяви державних посадовців про те, що кожен учень сьогодні забезпечений підручниками, не відповідають дійсності. Держава не здійснює належного контролю за процесом підготовки та реальним станом забезпечення шкіл матеріальною базою. Попри те, що за Конституцією загальна середня освіта є обов'язковою, доступність освіти в Україні великою мірою залежить від економічного становища батьків¹¹⁵.

Складовою проблеми є авторитет педагогічних працівників, які працюють в умовах, що, у свою чергу, не сприяють підвищенню якості надання освітніх послуг. Дуже мало уваги приділяється інформуванню педагогічних працівників щодо прав дитини, підготовці спеціалістів, здатних працювати з дітьми, що мають вади розвитку. Надмірна завантаженість педагогів знижує не тільки якість освіти, а й рівень безпеки дитини. Держава контролює й здійснює підготовку педагогічних кадрів, але водночас ставить під сумнів їх кваліфікацію, обмежуючи педагогів у самостійному виборі форм і методів навчання. Зокрема, залишається досить обмеженим вибір підручників¹¹⁶.

Існує проблема доступу до дошкільної та середньої освіти дітей, які не мають щеплення. Якщо батьки принципово відмовляються від щеплення з релігійних або інших мотивів, дитина часто не має доступу до виховних/навчальних закладів і фактично позбавляється права на освіту¹¹⁷.

114 Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2007», розділ 21 «Права людей з інвалідністю». Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

115 Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2007», розділ 16 «Право на освіту». Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

116 Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2005», розділ 14 «Права дитини». Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

117 Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2007», розділ 5 «Право на приватність». Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

Не мають доступу до освіти діти, що перебувають на державному утриманні в інтернатних установах та закладах системи соціального захисту, які не здійснюють освітньої діяльності й не мають у штатних розписах відповідних фахівців та педагогів. Діти, які потрапляють до приватних притулків, довгий час не можуть відвідувати школу, оскільки невизначеність правового статусу дитини не дає школі права прийняти її на навчання. У свою чергу, збирання, передбачених законодавством документів, необхідних для визначення цього правового статусу, є тривалою процедурою¹¹⁸.

¹¹⁸ Всеукраїнська доповідь «Права людини в Україні — 2005», розділ 14 «Права дитини». Доповідь правозахисних організацій. Українська Гельсінська спілка з прав людини.

Немає жодного нормативного документа щодо організації процесу навчання в лікувальних закладах. У багатьох лікарнях відсутні ігрові кімнати, кімнати зі столами, книгами, настільними іграми, кімнати, де діти можуть вільно спілкуватися між собою, якщо хвороба дає можливість це робити. Часто ігрові кімнати існують, але не доступні для дітей.

Держава фактично визнає також відсутність доступу до освіти дітей, що перебувають на лікуванні у наркологічних диспансерах. Реабілітаційна робота ведеться переважно в медичному аспекті, а методики роботи з неповнолітніми наркозалежними з метою їх ресоціалізації фактично не розроблено¹¹⁹.

¹¹⁹ Моніторинг «Права людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях». Громадська організація М'АРТ. — Чернівці, 2004.

Висновки

1. В Україні продовжено реалізацію спеціальних профілактичних заходів «Урок», «Безпритульні діти», «Вокзал» і «Свято».
2. Не вживаються заходи щодо забезпечення доступу до освіти безпритульних дітей, дітей-мігрантів та біженців, усунення дискримінації в реалізації права на освіту дітей з ВІЛ/СНІД, не забезпечується в повному обсязі доступ до дошкільної освіти в сільській місцевості, не організовано інтеграцію у державну систему освіти всіх дітей рома.
3. Понад 20 тис. дітей не відвідують школу.
4. Серйозною проблемою є неможливість повної реалізації права на обов'язкове навчання дітей, які мають психічні розлади, фізично неповноцінних дітей (дітей-інвалідів).

Відсутня система залучення таких дітей до загальної системи освіти. Майже не працює система індивідуального навчання. Недостатньо підручників та спеціальної літератури для дітей із вадами зору і слуху.

5. Проблемою залишається незадовільна матеріальна база загальноосвітніх навчальних закладів.
6. Дуже мало уваги приділяється інформуванню педагогічних працівників щодо прав дитини, підготовці спеціалістів, здатних працювати з дітьми, що мають вади розвитку.
7. Існує проблема доступу до дошкільної та середньої освіти дітей, які не мають щеплень.
8. Не мають доступу до освіти діти, що перебувають на державному утриманні в інтернатних установах і закладах системи соціального захисту, які не здійснюють освітньої діяльності й не мають у штатних розписах відповідних фахівців та педагогів.
9. Не відпрацьовано механізм організації процесу навчання в лікувальних закладах.

8

8.1. Діти-біженці та діти, переміщені в межах країни (стаття 22)

8.1.1. Діти, які прибувають на територію України без супроводу дорослих

¹²⁰ Закон України «Про охорону дитинства»// Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 30. — С.142.

В статті 1 Закону України «Про охорону дитинства»¹²⁰ дається чітке визначення дитини-біженця — це дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або не маючи громадянства і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань. Також норми цього Закону говорять і про захист дітей — біженців, а саме в ст.31 — говориться про те, що Держава через уповноважені органи вживає необхідних заходів щодо забезпечення захисту дітей — біженців на території України.

Законними представниками дитини-біженця, розлученої із сім'єю, є органи опіки і піклування. Вони мають вживати заходів для тимчасового влаштування у відповідні дитячі заклади або сім'ї дітей, розлучених із сім'ями; встановлення опіки чи піклування над такими дітьми; беруть участь у процедурі надання дитині статусу біженця; сприяють у реалізації їхніх прав (стаття 8).

Органи міграційної служби мають сприяти розшуку батьків або інших законних представників дітей — біженців, розлучених з сім'ями, влаштуванню таких дітей у відповідні дитячі заклади або сім'ї.

Але в реальному житті ця законодавча схема не спрацьовує. На сьогоднішній день не існує механізму чіткої взаємодії між усіма відповідальними відомствами, щодо призначення законного представника дітям відповідної категорії. Представники органів опіки та піклування не обізнані стосовно прав такої категорії, як діти без супроводу дорослих та вважають, що закони стосуються виключно дітей — громадян України і не поширюються на дітей біженців та дітей, які хочуть отримати статус біженця, а особа яка немає громадянства України не може бути законним представником неповнолітньої особи.

Діти, розлучені з сім'єю не попадають в процедуру надання статусу біженця тому, що місцеві органи взагалі не надають призначеного по закону представника (тому що не мають достатньо знань про цю категорію дітей), або в протиріч закону цій дитині назначають експертизу віку. Діти, які нелегально перетинають межі України, це, в багатьох випадках неповнолітні так званого «пограничного» віку. І вони повинні отримати захист з боку держави в незалежності від їхнього міграційного статусу.

Органи міграційної служби разом з органами опіки і піклування повинні вживати термінових заходів для тимчасового влаштування такої дитини у відповідний дитячий заклад або сім'ю (стаття 8 Закону України про біженців). На даний момент в Україні існує єдиний спеціалізований притулок для дітей, які прибувають на територію України без супроводу дорослих. Але можливість проживання у цьому притулку обмежена міграційним статусом такої дитини, а саме тим, що там може проживати лише дити-

на, яка звернулась за статусом біженця в міграційну службу. Але, якщо дитина не має назначеного службою у справах дітей законного представника, то і не може звернутися в міграційну службу і не має місця для проживання. Коло замкнулось. Ці підлітки живуть в орендованих квартирах, дуже часто міняють помешкання і в більшості випадків є жертвами торгівлі людьми.

8.1.2. Проблеми, з якими стикаються діти, які проживають на території України з батьками

Матеріальний стан багатьох сімей біженців, які отримали статус біженця, не задовільний. Грошова допомога, яка видається на сім'ю, до недавнього часу складала 17 грн. на одного дорослого члена родини, а на дитину ще менше (12 грн. 50 коп.). Ця допомога виплачується тільки один раз і тільки при умові отримання статусу біженця. Фінансовий стан родин біженців є однією з причин, коли діти не відвідують школу — вони намагаються допомогти своїм батькам, працюючи на ринках або в інших місцях¹²¹. Те, що діти працюють в «тіньовому» секторі є порушенням Закону України «Про працю», тієї його частини, яка стосується небезпечної та примусової праці. На сьогодні біженці отримують фінансову та іншу матеріальну допомогу в дуже лімітованому розмірі тільки від неурядових організацій, які фінансуються міжнародними організаціями. До такої матеріальної допомоги відноситься закупівля шкільної форми, зимового одягу та інших шкільних матеріалів для супроводженню шкільного процесу.

Ще однією з причин не відвідування дітьми українських шкіл є те, що не існує можливості відвідування підготовчих класів для вивчення української мови, на якій ведеться викладання всіх предметів у школі. Тому дитина, в якому б віці вона не прибула в Україну повинна починати своє навчання в першому класі. А це буває дуже складно для емоційного та психологічного стану.

Діти з родин біженців мають не задовільний стан здоров'я. Про це свідчать данні, надані Міжнародним медичним реабілітаційним центром. Цей Центр проводив обстеження та лікування дітей-біженців в рамках спільного з ЄК проекту в 2006-2008 роках¹²².

¹²¹ За даними Благодійного Фонду «РОКАДА»

¹²² Звіт по проекту Міжнародного медичного та реабілітаційного центру допомоги жертвам тортур та тоталітарних режимів.

Виключно всі діти мають хронічні захворювання та потребують санаторного лікування. Причиною такого стану здоров'я є незадовільний матеріальний стан сімей, неможливість повноцінного харчування, придбання необхідних ліків та вітамінів. Також треба наголосити, що незадовільним є психологічний стан сімей та дітей біженців, які знаходяться в депресивному стані і не бачать перспектив у майбутньому. Також незадовільним є харчування родин та дітей біженців, які проживають в пунктах тимчасового проживання шукачів притулку. Такі набори лімітовані і не продукти дитячого харчування не входять до їх складу¹²³.

8.2. Здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх, ювенальна юстиція (статті 37, 40)

Ювенальна юстиція як комплексна система правосуддя щодо неповнолітніх в Україні до цього часу не запроваджена, про що зазначається у державній доповіді¹²⁴. З 2004 року на державному рівні було реалізовано низку організаційно-законодавчих заходів щодо гуманізації кримінального судочинства у справах дітей: прийнято новий Кримінально-виконавчий кодекс України¹²⁵ (2004 р.); внесено зміни до законів України «Про судоустрій України»¹²⁶ (2002 р.) та «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»¹²⁷ (1995 р.); створено спеціалізовані колегії для розгляду справ неповнолітніх при судових палатах у кримінальних справах загальних апеляційних судів (2005 р.); прийнято постанови Верховного суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність»¹²⁸ (від 27 лютого 2004 року № 2) та «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх»¹²⁹ (від 16 квітня 2004 року № 5); прийнято Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини¹³⁰ (2009 р.); розроблено проект Програми розбудови системи ювенальної юстиції в Україні (2008 р.); проведено низку міжнародних та національних заходів з метою пропагування ідеї необхідності запровадження ювенальної юстиції в Україні, ініційованих переважно громадськими організаціями.

123 За даними Благодійного фонду «НЄЕКА».

124 Національний Звіт «Зведена III та IV періодична Національна Доповідь про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини» (2002 — 2006 рр.).

125 Кримінально-виконавчий Кодекс України// Відомості Верховної Ради. — 2004. — № 3 — 4. Ст. 21.

126 Закон України «Про судоустрій України»// Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 27 — 28. Ст.180.

127 Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»// Відомості Верховної Ради. — 1995. — № 6. Ст. 35.

128 Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27.02.2004 № 2.

129 Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004 № 5.

130 Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05.03.2009 № 1065-VI.

Незважаючи на зазначену організаційно-правову діяльність, залишається низка нагальних стратегічних питань, що потребують вирішення як на державному, так і на відомчому рівні. В міжнародному контексті система ювенальної юстиції існує лише за умови фахової спеціалізації суб'єктів, дотичних до роботи з дітьми, котрі перебувають у контакті або конфлікті із законом. Виходячи з основних принципів та функцій ювенальної юстиції — охоронної, відновної та реабілітаційної, — її суб'єктами визнано: суддів, прокурорів, адвокатів, працівників кримінальної міліції у справах дітей, слідчих, соціальних працівників, працівників пенітенціарної системи і служби пробації, координаторів та ведучих програм відновного правосуддя, психологів, психіатрів, вихователів, учителів, які безпосередньо працюють з дітьми, що перебувають у конфлікті із законом. На цей час в Україні не здійснюється спеціалізована фахова підготовка спеціалістів вищезазначених категорій. Запровадження спеціалізації суддів щодо розгляду кримінальних справ про злочини, скоєні неповнолітніми, про що вказано у державній доповіді¹³¹, на практиці означає призначення судді, переважно голови суду, відповідального за ведення кримінальних справ стосовно неповнолітніх, що не означає його спеціалізацію як ювенального судді. В ході визначення шляхів запровадження ювенальної юстиції у державній доповіді вказується на необхідність реформування лише правоохоронної та судової систем, що значно звужує поняття ювенальної юстиції як цілісної системи і зводить його до системи покарання.

¹³¹ Національний Звіт «Зведена III та IV періодична Національна Доповідь про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини» (2002 — 2006 рр.).

Гуманізація кримінального судочинства передбачає: створення служби пробації; збільшення кількості альтернативних позбавленню волі видів покарання; запровадження програм відновного правосуддя. Розбудова інституту служби пробації вимагає відповідного законодавчого забезпечення. На цей час підготовлено два основних законопроекти «Про службу пробації», у яких поняттю «пробація» дано діаметрально протилежні тлумачення, що провокує тривалі дискусії й унеможлиблює прийняття відповідних законів. Функції служби пробації фактично виконуються кримінально-виконавчою інспекцією, яка здебільшого укомплектована фахівцями з юридичною освітою без відповідної психолого-педагогічної підготовки. На обліку

кримінально-виконавчої інспекції у 2007 році перебувало в середньому 5 тис. неповнолітніх. Існують певні проблеми з виконанням вироків судів щодо альтернативних видів покарання у вигляді громадських та виправних робіт: фактично немає місць відбування таких покарань, а також надійних систем нагляду. Так, приміром, за статистичними даними кримінально-виконавчої інспекції, до громадських робіт було засуджено 54 особи з 11 402 неповнолітніх, які перебували на обліку інспекції у 2004 р.; 32 особи з 8050 неповнолітніх у 2005 р., 37 осіб із 7549 у 2006 р. До виправних робіт було засуджено 10, 4, 3 особи з відповідної кількості неповнолітніх, узятих на облік за вказані роки¹³².

¹³² Довідка про чисельність засуджених неповнолітніх, які перебували на обліку кримінально-виконавчої інспекції у 2002 — 2006 роках.

Серед загальних заходів профілактики підліткової злочинності важливе місце відводиться закладам соціальної реабілітації системи освіти, про що зазначалося у державній доповіді. Проте у ній не відображені проблеми, пов'язані з недосконалістю та колізіями системи судочинства України, відсутністю інституту судових вихователів, що призводить до низки негативних наслідків як у функціонуванні системи судочинства, так і згаданих закладів зокрема, у питаннях комплектування шкіл соціальної реабілітації контингентом вихованців. Чинним нормативно-правовим забезпеченням встановлено порядок комплектування загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації тільки за рішенням суду. Однак судова практика свідчить, що у 80 % випадків діти з асоціальними проявами у поведінці за вирок судів повертаються до родин. Багато таких неповнолітніх давно вийшли з-під контролю батьків, або батьки негативно впливають на них. Тобто діти передані під нагляд батьків, які вже показали неспроможність виховувати, а, часто й самі втягнули її у злочинну діяльність. Значна частина дітей знову повертається на вулицю, у маргінальне середовище. За таких умов втрачається психолого-педагогічна складова процесу перевиховання, який є необхідною передумовою профілактики злочинності, в тому числі і повторної. На вирішення вказаних питань спрямована діяльність закладів соціальної реабілітації системи освіти України, які забезпечують на належному рівні психологічний, педагогічний і соціальний патронаж дітей, котрі мають проблеми із поведінкою.

У 2006 році, за офіційними даними Верховного Суду України, було розглянуто 2741 справу щодо неповнолітніх, з них 1508 — стосовно дітей віком до 14 років. Із загальної кількості 2165 дітей було передано на виховання батькам. Водночас, хоча при державній соціальній службі створена база даних кризових сімей, низька чисельність фахівців та брак бюджетних коштів не дають змоги повністю охопити соціальним патронажем усіх клієнтів. За підсумками 2006 року 113 622 сім'ї, в яких проживає 182 330 дітей, були віднесені до категорії сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах. За даними Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, 23 069 сімей, у яких проживає 48 432 дитини, що становить 20% від загального числа, перебували під соціальним супроводом¹³³. Таким чином, педагогічні й соціально-психологічні механізми впливу на поведінку і свідомість дітей залишаються не задіяними, а отже, про ефективність їх ресоціалізації у суспільство нічого й говорити. Незважаючи на незначне зниження офіційних показників підліткової злочинності, в Україні близько 9 % дітей, котрі перебували у школах соціальної реабілітації, потрапляють до закритих установ для неповнолітніх Департаменту з питань виконання покарань. Міністерство освіти і науки України глибоко занепокоєне станом правопорушень і рівнем злочинності серед неповнолітніх.

¹³³ За даними Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту (лист від 18.04.07, № 1/3460).

Практика застосування програм відновного правосуддя поширюється: кількість медіаторів у кримінальних справах зростає, проте їх підготовка є безсистемною. На рівні держави програм з підготовки відповідних фахівців не створено; не визначена кількість ВНЗ, спроможних проводити відповідне навчання, не розроблена система моніторингу якості реалізації програм. Незважаючи на прийняття пленумами Верховного суду України постанови «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів»¹³⁴ від 02.07.2004 та «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх»¹³⁵ від 16.04.2004, якими рекомендовано застосування програм примирення у справах, що стосуються дітей, ця практика не набула ознак системності. Лідерами з реалізації програм відновного правосуддя у кримінальних справах є Київська область

¹³⁴ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» від 02.07.2004 № 13.

¹³⁵ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004 № 5.

(Білоцерківський міськрайонний суд), АР Крим (Красногвардійський районний суд), Харківська (Дергачівський районний суд) і Закарпатська (Івано-Франківський міський суд) області.

Важливим компонентом ювенальної юстиції є забезпечення належного соціального супроводу неповнолітніх як запоруки їх ефективної ресоціалізації та реінтеграції у суспільство. За даними Державного департаменту України з питань виконання покарань, з виховних установ для неповнолітніх протягом 2006 року було звільнено 1197 осіб. Проте до центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді звернулося лише 587. З них 404 особи погодилися на запропонований соціальний супровід¹³⁶. Належний соціальний супровід передбачає комплексний підхід до розв'язання проблем дитини у конфлікті із законом, що ґрунтується на міжвідомчій взаємодії та координації зусиль відповідних фахівців. Фактично алгоритми міжвідомчої взаємодії та моделі соціального супроводу дитини розробляються переважно громадськими організаціями у рамках виконання пілотних проектів. Наприклад, «Алгоритм взаємодії суб'єктів ювенальної юстиції щодо здійснення комплексного супроводу неповнолітнього, котрий перебуває у конфлікті із законом» та «Індивідуальний План Дій» — індивідуальна програма ресоціалізації неповнолітнього правопорушника з урахуванням індивідуальних особливостей, життєвої ситуації та ризиків кожної окремої дитини — були розроблені творчим колективом всеукраїнської громадської організації Всеукраїнська Фундація «Захист Прав Дітей» і реалізуються на базі спеціальних виховних установ для неповнолітніх м. Прилук та Кременчука.

Узлочинну та іншу протиправну діяльність втягується все більше дітей молодшого віку, переважно бездоглядних. У 2006 році судами України застосовано примусові заходи виховного характеру до понад 2,2 тис. неповнолітніх, які скоїли злочини до досягнення віку кримінальної відповідальності. Близько 2 тис. підлітків скоїли повторні злочини, перебуваючи на профобліку в органах кримінальної міліції у справах дітей¹³⁷. За перші 3 місяці 2007 року на обліку кримінальної міліції у справах дітей перебувало 29 572 неповнолітніх, з них ніде не навчалися 5582 дитини, проживають у школах-інтернатах та дитячих будинках

¹³⁶ За даними Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту від 18.04.07.

¹³⁷ «Інформація щодо забезпечення прокурорського нагляду за додержанням законодавства, спрямованого на попередження правопорушень серед неповнолітніх, лист Генеральної прокуратури від 20.04.07».

138 «Звіт про діяльність кримінальної міліції у справах неповнолітніх та роботу приймальника-розподільника для неповнолітніх на території України за 3 місяці 2007 року».

1528 дітей, проживають у неблагополучних сім'ях і мають схильність до правопорушень 12 822 дитини¹³⁸.

8.2.1. Право на освіту

Станом на 1 червня 2007 року у виховних колоніях утримувалося 2139 засуджених, з яких 34 % неповнолітніх є соціально і педагогічно занедбанними, оскільки ніде не працювали і не навчалися. На території виховних колоній діють загальноосвітні навчальні заклади, у яких навчається 2018 дітей (у тому числі 56 у допоміжних класах), навчальний процес забезпечують 157 вчителів. Водночас, 1,9 тисячі засуджених здобули професію та отримали документи про освіту загальнодержавного зразку. Крім того, під час перебування у місцях позбавлення волі засудженим надається можливість навчатися у вищих навчальних закладах заочно. На початок 2007 року у вищих навчальних закладах заочно навчалося 13 засуджених. За даними Генеральної прокуратури України, керівниками та працівниками установ освіти порушуються вимоги ст. 56 Закону України «Про освіту»¹³⁹; статей 3, 5, 17 Закону України «Про загальну середню освіту»¹⁴⁰, не забезпечується проведення виховної роботи серед учнів. За перше півріччя 2007 року 1,5 тисячі учнів закладів освіти скоїли злочини, майже 22,4 тисячі таких осіб перебувають на профобліку в органах внутрішніх справ. Із загальної кількості неповнолітніх правопорушників близько 2/3 не навчалися і не працювали. Із загальної кількості неповнолітніх, котрі потребували працевлаштування, на підприємства направлялася лише третина¹⁴¹.

139 Закон України «Про освіту»// Відомості Верховної Ради.- 1991. — № 34. Ст. 452.

140 Закон України «Про загальну середню освіту»// Відомості Верховної Ради. — 1999. — № 28. Ст. 230.

141 Лист Генеральної прокуратури від 20.04.07.

8.2.2. Право на належне медичне обслуговування

В рамках медичного забезпечення засуджених до позбавлення волі в установах виконання покарань здійснюються:

- а) клінічне обстеження та нагляд за засудженими з метою оцінювання стану їх здоров'я, у разі виявлення хвороб — застосування раціональної терапії та відновлення працездатності;
- б) амбулаторне, стаціонарне і спеціалізоване лікування методами та засобами, що рекомендовані інструктивно-методичними вказівками Міністерства охорони здоров'я України.

Особи, які прибувають до установ виконання покарань, підлягають обов'язковому медичному обстеженню. Результати обстеження, які містять дані про психічний та соматичний стан, лабораторні аналізи, реєструються в медичних картках засуджених. З метою попередження проникнення інфекційних захворювань усі засуджені, які прибули до установи виконання покарань, після комплексної санітарної обробки та медичного огляду розміщуються у дільниці карантину, діагностики і розподілу. Засуджені мають право звертатися за лікарськими консультаціями та лікуванням до установ, що надають платні медичні послуги. Оплата таких послуг і придбання необхідних ліків здійснюються засудженими або їхніми родичами за рахунок власних коштів. Консультації і лікування у таких випадках проводяться у медичних частинах за місцем відбування покарання під наглядом персоналу медичної частини. Проте медичне обладнання у медичних частинах виховних колоній потребує оновлення та переобладнання.

8.2.3. Право на інформацію

Неповнолітні, котрі утримуються у спеціальних виховних установах, згідно із затвердженим розпорядком дня, у вільний час мають право на перегляд телевізійних програм. Вихованцям цих установ представниками соціальних служб та громадських організацій надається інформація з соціальних питань, питань права та формування здорового способу життя. На території виховних установ і шкіл соціальної реабілітації функціонують бібліотеки та читальні зали. Проте бібліотечні фонди є застарілими і не задовольняють потреб дітей у отриманні належної інформації. Періодичні видання (3-4 в кожній установі) випускаються за рахунок установи або, за бажанням дитини, за її власні кошти. В дільницях соціальної реабілітації на постійній основі проводяться інформаційні зустрічі з метою підготовки засуджених до звільнення.

8.2.4. Право на дозвілля

Важливим елементом ресоціалізації засуджених неповнолітніх у місцях позбавлення волі є організація дозвілля, участі у куль-

турному житті суспільства та створення умов для відпочинку. У виховних колоніях організовано роботу 212 гуртків соціально-нокорисної спрямованості, з яких 108 — шкільних предметних; 81 — прикладної творчості, художньої самодіяльності, спортивні; та 23 — гуртки-факультативи професійної спрямованості.

Висновки

1. В Україні існує значний прошарок дітей шкільного віку з родин біженців, які не відвідують школу, і чия праця використовується в «тіньовому» секторі.
2. Практично всі діти з родин біженців, шукачів притулку та дітей, які знаходяться в Україні без супроводу дорослих мають незадовільний стан здоров'я, хворіють на хронічні захворювання та потребують санаторного лікування.
3. Відсутність державної програми інтеграції біженців в українське суспільство.
4. Зростання расистських та ксенофобських настроїв у суспільстві по відношенню до мігрантів та біженців.
5. Відсутність чіткого механізму взаємодії відповідальних відомств при вирішенні питання стосовно процедури набуття статусу дитини, розлученої з сім'єю.
6. Ювенальна юстиція як комплексна система правосуддя щодо неповнолітніх в Україні до цього часу не запроваджена, однак розроблено проект Програми розбудови системи ювенальної юстиції в Україні.
7. Не здійснюється спеціалізована фахова підготовка суддів, прокурорів, адвокатів, працівників кримінальної міліції у справах дітей, слідчих, соціальних працівників, працівників пенітенціарної системи і служби пробації, координаторів та ведучих програм відновного правосуддя, психологів, психіатрів, вихователів, учителів, які безпосередньо працюють з дітьми, що перебувають у конфлікті із законом.
8. Міжнародні норми і стандарти щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх не набули системного практичного застосування.

9. Підготовлено два основних законопроекти «Про службу пробації», у яких поняттю «пробація» даються діаметрально протилежні тлумачення, що провокує тривалі дискусії й неможливіє прийняття відповідних законів.
10. Судова практика свідчить, що такий примусовий захід виховного характеру як передача під нагляд батьків у переважній більшості випадків є малоефективним.
11. Практика застосування програм відновного правосуддя поширюється: кількість медіаторів у кримінальних справах зростає, проте їм бракує системної підготовки.
12. Не забезпечено ефективної моделі соціального супроводу неповнолітніх, які звільняються з установ виконання покарань.
13. Малоефективною залишається система закладів соціальної реабілітації, у ній не відображені проблеми, пов'язані з недосконалістю та колізіями системи судочинства України, відсутністю інституту судових вихователів, що призводить до низки негативних наслідків у функціонуванні згаданих закладів, зокрема у комплектуванні шкіл соціальної реабілітації контингентом вихованців.
14. У злочинну та іншу протиправну діяльність втягується все більше дітей молодшого віку, переважно бездоглядних.
15. На території виховних колоній діють загальноосвітні навчальні заклади, засудженим під час перебування у місцях позбавлення волі надається можливість навчання у вищих навчальних закладах за заочною формою.
16. Засуджені в установах виконання покарань безкоштовно отримують мінімальний необхідний набір медичних послуг, існує також можливість отримання необхідних послуг на платній основі, а медичне обладнання у медичних частинах виховних колоній потребує оновлення та переобладнання.
17. На мінімальному необхідному рівні забезпечено доступ до інформації.
18. У місцях позбавлення волі для неповнолітніх організовано гурткову роботу за різними напрямками.

Упродовж останніх років в Україні вдалося досягти зрушень в питаннях забезпечення прав дітей. За звітний період значно посилена система соціального захисту дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, визначено і законодавчо забезпечено пріоритет сімейних форм їх виховання, що супроводжується державним фінансуванням утримання таких дітей в сімейних формах виховання, так і певними пільгами та заохоченнями для усиновителів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків. Здійснена реформа системи опіки та піклування, ведеться єдиний електронний банк даних дітей, які опинились в складних життєвих обставинах. Зроблені певні кроки на законодавчому рівні щодо трансформації інтернатної системи, розвитку превентивних послуг для сімей з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах, покращення міжвідомчої взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями з дітьми.

Однак, незважаючи на докладені зусилля органами влади і громадськими організаціями виконання окремих положень Конвенції і рекомендацій Комітету ООН з прав дитини в Україні є проблематичним.

Найгострішими є такі проблеми:

- Урядом України так і не виконано рекомендацію Комітету ООН по правам дитини щодо покращення системи державної фінансової підтримки сімей з дітьми.
- Розвиток законодавства щодо прав дітей груп «ризик» ґрунтується на моделі «порятунку дитини». Лише після встановлення статусу сироти чи позбавленої батьківського піклування дитина може бути влаштована під опіку чи в прийомну сім'ю і отримувати щомісячні державні виплати, розмір, яких в середньому у 10 раз більше, ніж розмір державної допомоги на дитину у малозабезпеченій сім'ї. З врахуванням високого рівня бідності багатодітних та неповних сімей такі правові та фінансові механізми стимулюють соціальне сирітство. Це суперечить кращим інтересам дитини (Ст. 3 Конвенції).
- Урядом України не виконано рекомендацію щодо ратифікації Гаазької Конвенції про захист дітей і співробітництво з питань міждержавного усиновлення від 1993 року. У зв'язку з цим, усиновлені діти не можуть реалізувати своє право знати інформацію про своїх біологічних батьків, це утруднює процедуру нагляду за дотриманням прав усиновлених за кордон українських дітей.
- Не зроблено реальних кроків по покращенню системи правосуддя щодо дітей: запровадження ювенальної юстиції, спеціальних сімейних суддів або суддів у справах дітей.
- На практиці погіршилась ситуація щодо забезпечення права дитини на охорону здоров'я, доступу до якісних медичних послуг, особливо дітей що проживають в сільській місцевості, дітей з малозабезпечених, неповних сімей; дітей з вродженими вадами розвитку, недоношених; онкохворих.
- Відсутні чіткі державні механізми раннього виявлення та захисту дітей, які потерпають від різних форм насилля, жорстокого поводження, неогляду.

Для вирішення цих та інших важливих напрямків забезпечення прав дітей громадські організації необхідно здійснення низки заходів та кроків.

Ключові рекомендації щодо пріоритетів державної політики на наступний звітний період

Беручи до уваги, що в попередній звітний період одним із головних пріоритетів державної політики щодо виконання Конвенції ООН про права дитини було забезпечення прав дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, і як результат досягнуто позитивних змін в забезпеченні права цих дітей на сімейне виховання вважаємо, що в наступний звітний період необхідно:

1. Визначити як пріоритет державної політики в галузі прав дітей створення безпечного сприятливого середовища для зростання дитини, перш за все через посилення підтримки батьків у виконанні їх батьківських обов'язків; забезпечення доступу до превентивних послуг в громадах вразливих категорій дітей та сімей з дітьми.
2. Удосконалити систему державних допомог та виплат сім'ям з дітьми, підвищити рівень допомоги сім'ям з дітьми.
3. Забезпечити якісні зміни в системі прийняття рішень в найкращих інтересах дитини та наданні комплексних соціальних послуг на основі оцінки її потреб.
4. Переорієнтувати бюджетні ресурси, які забезпечують функціонування інтернатної системи на посилення і розвиток системи превентивних, підтримуючих послуг для дітей та сімей з дітьми в громадах.
5. Впровадити механізм раннього виявлення та реагування на потреби дітей із сімей групи ризику, особливо дітей перших років життя.
6. Прийняти закон про адміністрування системи ювенальної юстиції в Україні.

Рекомендації щодо необхідних змін законодавства та практики

Зміни до законодавства

Політика держави має ґрунтуватися на принципі забезпечення прав кожної дитини, а не на принципі захисту дитини, як це

існує сьогодні. Зокрема, необхідно перейти від концепції «охорони дитинства» до гарантії дотримання прав кожної дитини на рівні державної політики. Дитина повинна бути суб'єктом права, а не об'єктом захисту.

- Необхідно розробити Дитячий кодекс, де систематизувати законодавство України у сфері забезпечення прав дітей. Крім того, окремими розділами визначити гарантії щодо свободи думки, свободи совісті та релігії, право на особисте та сімейне життя, таємницю кореспонденції та захист від свавільного та незаконного в них втручання, право дитини на захист від шкідливої для неї інформації.
- Виконати беззастережно попередню рекомендацію Комітету ООН щодо ратифікації Гаазької Конвенції «Про захист дітей і співробітництво з питань міждержавного усиновлення» від 1993 року.
- Законодавчо врегулювати відміну таємниці усиновлення, шляхом внесення необхідних змін до Сімейного та Кримінального кодексів України. Привести процедуру усиновлення та збереження інформації щодо усиновлення у відповідність до міжнародних стандартів.
- Внести зміни до Кримінального кодексу, які розглядали б умисне вбивство неповнолітньої дитини, тобто дитини у віці від 14 до 18 років, або умисне спричинення такій дитині тяжких тілесних ушкоджень як кваліфікуючу та/або обтяжуючу обставину.
- Створити та запровадити реальний механізм захисту дітей від фізичного покарання та реагування на випадки жорстокого поводження.
- Внести доповнення до чинного законодавства, які б давали механізми реалізації та забезпечували процесуальні гарантії дотримання прав дитини, зокрема процедуру заслуховування думки дитини при розгляді справи та прийнятті рішень щодо дитини, згідно Конвенції ООН про права дитини та Європейської конвенції про здійснення прав дітей.
- Внести зміни до діючих та розробити при потребі нові нормативно-правові акти, які б забезпечували прийняття рішень в найкращих інтересах дитини та сприяли підтримці батьків у виконанні їх батьківських обов'язків; попереджували

вилучення дітей із сімей без надання комплексу підтримуючих послуг, направлення дітей до інтернатних закладів зокрема:

- щодо процедури оцінки потреб дитини та врахування результатів оцінки при прийнятті рішень та плануванні послуг;
- щодо процедури періодичного перегляду справи дитини вилученої із сім'ї, у зв'язку позбавленням батьків прав;
- щодо процедури захисту і забезпечення прав дитини, батьки якої мають психічні розлади, що впливають на їх здатність опікуватись дитиною;
- щодо можливості влаштування дітей, які потрапили в складні життєві обставини (без надання їм статусу дитини-сироти чи дитини позбавленої батьківського піклування) в сімейні форми виховання, шляхом внесення змін до Сімейного кодексу, Закону України «Про організаційно-правові засади соціального захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування» інших нормативно-правих актів, що регулюють процедуру влаштування дітей до сімейних форм виховання;
- щодо визначення підрозділу органу виконавчої влади та місцевого самоврядування, його повноважень та відповідальності за дотримання законодавства щодо осіб із числа дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування (після досягнення ними повноліття)

- Врегулювати колізію між обов'язковим щепленням дітей та реалізацією їх права на освіту.
- Забезпечити реалізацію права дитини на освіту, зокрема забезпечити ефективну протидію дискримінації за національною та іншими ознаками (зокрема, дітей ромів, біженців, дітей, які знаходяться у лікувальних закладах та виправних і виховних закладах закритого типу, ВІЛ-інфікованих дітей).
- Затвердити загальнодержавну програму забезпечення соціальним житлом дітей, які виходять з-під державної опіки.
- Затвердити правила збуту заміників грудного молока, які б відповідали міжнародним стандартам.

- Приєднатися до Конвенції про статус без громадянства і до Конвенції про скорочення кількості таких осіб.
- Розробити і впровадити процедуру призначення законного представника дітям, які не мають громадянства України і опинилися на території України без батьків чи законних опікунів.
- Запровадити систему ювенальної юстиції.
- Запровадити в законодавство та судову практику щодо дітей засади відновного правосуддя зокрема: інститут апробації; процедуру примирення правопорушника та потерпілого.

Моніторинг дотримання прав дитини

- Розробити та імплементувати в законодавство, в теорію і практику соціальної роботи поняття «найкращі інтереси дитини».
- Впровадити інститут Омбудсмена з прав дитини як незалежного експерта та захисника прав дитини.
- Розробити механізми доступу до інформації дітей з врахуванням їх віку, стану здоров'я, місця проживання, статусу.
- Забезпечити щорічне дослідження стану дотримання прав дитини в Україні, підготовку та розповсюдження звіту за результатами такого дослідження.
- Запровадити щорічні публічні звіти всіх гілок влади, в т.ч. Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України, стосовно дотримання прав дитини, а також оприлюднювати повну інформацію про засідання Міжвідомчої комісії з питань охорони дитинства та інших дорадчих органів. Забезпечити доступ громадськості до них, використовуючи всі технічні можливості, в т.ч. Інтернет.
- Залучати дітей та молодь до процесу розробки, реалізації та моніторингу цільових програм що стосуються забезпечення їх прав на рівні громад, місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, зокрема, через створення при них дорадчих органів (рад) з числа дітей.
- Розробити критерії ефективності діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування по забезпеченню виконання Конвенції ООН про права дитини та включити

їх в єдину систему моніторингу діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

- Вдосконалити систему збору статистичних даних щодо становища дітей, які потрапили в складні життєві обставини, зокрема розділити збір даних по категорії діти сироти та окремо по категорії діти, позбавлені батьківського піклування.

Просвітницькі та освітні заходи

- Ввести в програму підготовки студентів правників в ВНЗ курс «Конвенція ООН про права дитини та національне законодавство про охорону дитинства».
- Запровадити курс «Права дітей» в систему підвищення кваліфікації державних службовців органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, судових органів різного рівня.
- Розробити державну програму перекваліфікації працівників інтернатної системи.
- Запровадити державні програми підготовки фахівців з відновного правосуддя.
- Забезпечити належне зберігання персональної інформації дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей із сімей, що перебувають в складних життєвих обставинах, з метою недопущення розголошення вказаної інформації
- Провести інформаційні кампанії щодо:
 - формування відповідальності батьків за виховання дітей та усвідомленню теорії прив'язаності;
 - оптимального вигодовування немовлят та дітей раннього;
 - реалізації права дитини на охорону здоров'я;
 - профілактики поширення ВІЛ-інфекції;
 - проти фізичних покарань дітей та на підтримку ненасильницьких форм виховання.
- Врахувати попередні рекомендації Комітету та привести у відповідність до стандартів прав дитини реалізацію

спеціальних профілактичних заходів «Урок», «Безпритульні діти», «Вокзал», «Свято».

- Забезпечити належні умови збереження персональних даних дітей, що навчаються в загальноосвітніх закладах: вилучити із загального доступу шкільні журнали, припинити практику внесення в шкільні журнали даних щодо батьків (усиновителів, піклувальників) дитини та щодо стану її здоров'я.

Фінансування та технічне забезпечення

- Визначити на законодавчому рівні гарантований відсоток національного та місцевих бюджетів, який має спрямовуватись на виконання Національного плану дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини, державних, місцевих програм підтримки дітей та сімей з дітьми.
- Впровадити в законодавство нові фінансові механізми підтримки сімей з дітьми, які потрапили в складні життєві обставини, які б дали змогу вирішити ключову проблему та стимулювали сім'ю до економічної незалежності.
- Забезпечити прозорість і відкритість для громадського контролю процедури державної фінансової підтримки діяльності дитячих та молодіжних громадських організацій, а також фінансування державних програм у сфері забезпечення прав дітей.
- Удосконалити систему фінансування соціальних послуг для сімей з дітьми, які потрапили у складні життєві обставини, зокрема шляхом створення ринку соціальних послуг та запровадження механізму соціального замовлення.
- Створити умови для інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Розробити програми з повноцінного навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах загальноосвітніх шкіл. Посилити контроль за доступністю та якістю згаданих програм.
- Посилити контроль за використанням коштів на програми з забезпечення доступу до освіти дітей-мігрантів та біженців.

Превентивна робота, надання послуг

- Забезпечити доступність до соціальних послуг дітей та сімей з дітьми, які перебувають в складних життєвих обставинах, шляхом:
 - збільшення кількості соціальних працівників у громадах на основі вивчення потреб вразливих сімей з дітьми;
 - спеціалізації послуг, впровадження інтегрованого підходу та удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії при наданні послуг вразливим дітям та сім'ям з дітьми;
 - підвищення професійного рівня соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів;
- Покращити функціонування системи дошкільної та позашкільної освіти.
- Впровадити систему соціального супроводу дитини впродовж певного часу після випуску з інтернату та державну просвітницьку програму в рамках соціалізації випускників інтернатів.
- Переглянути умови утримання дітей та системи надання послуг у спеціальних закладах закритого типу (спеціальних виховних установах та школах соціальної реабілітації).
- Посилити ефективність заходів, спрямованих на збереження здоров'я дитини.
- Знизити рівень трансмісії ВІЛ від матерів до дитини через запровадження оптимальних форм вигодовування дитини.

Спеціальна рекомендація Всеукраїнської громадської організації «Жіночий консорціум України»

Відновити діяльність Всеукраїнської дитячої лінії та забезпечити її безперервне функціонування.

Нормативно-правова база

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради (ВВР).— 1996.— № 30.— С.141
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
2. Європейська конвенція про здійснення прав дітей, ратифікована із заявою Законом N 69-V (69-16) від 03.08.2006 // ВВР.— 2006.— № 41.— С.354
http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_135
3. Сімейний кодекс України // ВВР.— 2002.— № 21-22.— С.135 <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2947-14>
4. Цивільний процесуальний кодекс України // ВВР.— 2004.— № 40-41, 42.— С.492
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1618-15>
5. Кримінально-процесуальний кодекс України, затверджений законом від 28.12.1996, 1000-05 // ВВР.— 1961.— № 2.— С.15
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-05>
6. Кодекс законів про працю України, Затверджується Законом N 322-VIII від 10.12.71 // ВВР.— 1971.— додаток до № 50.— С.375
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08>
7. Кримінально-виконавчий Кодекс України // ВВР.— 2004.— № 3-4.— С.21

- <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1129-15>
8. Цивільний кодекс України // ВВР.— 2003.— № 40– 44.— С.356
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>
 9. Кримінальний кодекс України // ВВР.— 2001.— № 25-26.— С.131 <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>
 10. Закон України «Про охорону дитинства» // ВВР.— 2001.— № 30.— С.142
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>
 11. Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05.03.2009, № 1065-VI
<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1065-17>
 12. Закон України «Про громадянство» // ВВР.— 2001.— № 13.— С.65
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2235-14>
 13. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» // ВВР.—1999.— № 1.— С.2
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=281-14>
 14. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» // ВВР.— 2005.— № 6.— С. 147
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2342-15>
 15. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» // ВВР.— 1993.— № 4.— С. 19
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2801-12>
 16. Закон України «Про дитяче харчування» // ВВР.— 2006.— № 44.— ст..433
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=142-16>
 17. Закон України «Про судоустрій України» // ВВР.— 2002.— № 27-28.— С.180
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3018-14>
 18. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» // ВВР.— 1995.— № 6.— С.35
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=20%2F95-%E2%F0>
 58. Закон України «Про освіту» // ВВР.— 1991.— № 34.— С. 452
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12>
 19. Закон України «Про загальну середню освіту» //ВВР.— 1999.— № 28.— С. 230
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=651-14>
 20. Указ Президента України від 18.01.1996 року №63/96

Про Національну програму «Діти України»

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=63%2F96>

21. Указ Президента України від 24.01.2001 року № 42/2001 Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми «Діти України» на період до 2005 року
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=42%2F2001>
22. Указ Президента України від 11.07.2005 № 1086/2005 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей»
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1086%2F2005>
23. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.2000 року № 1200 «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань охорони дитинства»
<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1200-2000-%EF>
24. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2002 р. N 1062 Про затвердження Порядку проведення конкурсу проектів програм, розроблених громадськими організаціями, стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1062-2002-%EF>
25. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 № 1242, Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування
<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1242-2007-%EF>
26. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27.02.2004 № 2
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0006700-83>
27. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004 № 5
<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=va005700-04>
28. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» від 02.07.2004 № 13
<http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/A78739119E3E2563C3256F08002065BA?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=A78739119E3E2563C3256F08002065BA&Count=500&>
29. Державний Комітет України у справах сім'ї та молоді, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України Наказ від 16.01.2004,

№ 5/34/24/11 Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0099-04>

Дослідження громадських організацій та науковців

1. Моніторинг «Права людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях». — Громадська організація М'АРТ.— Чернігів, 2004
2. «Комплексний моніторинг дослідження стану прав дитини в Україні». — Фундація прав дитини, програма Демократичних грантів Посольства США в Україні
3. Права людини в Україні — 2004. Доповідь правозахисних організацій / За ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського. Худож.-оформлювач Б. Захаров / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Харків: Фоліо, 2005. — 312 с.
4. Права людини в Україні — 2005. Доповідь правозахисних організацій / За ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського. Худож.-оформлювач Б. Захаров / Українська Гельсінська спілка з прав людини, Харківська правозахисна група. — Харків: Права людини, 2006. — 320 с.
5. Права людини в Україні — 2007. Доповідь правозахисних організацій / За ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Харків: Права людини, 2008. — 304 с.
6. За результатами відповідей на офіційні звернення «Про діяльність Міжвідомчої комісії з охорони дитинства за 2006-2009 р.р.», Жіночий консорціум України, 2009
7. За даними Міжнародного благодійного ромського жіночого фонду «Чіріклі»
8. Моніторинг «Судовий захист якнайкращих інтересів дитини та її права на виховання у сім'ї», Харківська обласна фундація «Громадська Альтернатива», 2006
9. Збірка статей «Право на життя: європейські стандарти та українські реалії», ХОФ «Громадська Альтернатива», 2007
10. Права людини в дитячих будинках сімейного типу України. Доповідь за результатами моніторингу. М. Ясеновська, О. Білецька, ХМОМО «Жіноча громада», 2004
11. Дотримання права власності дітей-сиріт в Україні. Рапорт з моніто-

-
- рингу, О. Грабовська, М. Ясеновська, О Копанська, 2006
12. Дослідження «Вивчення потреб дітей, народжених від ВІЛ позитивних батьків», ГО «Аналітичний центр «Соціоконсалтинг»»
 13. Дотримання прав ВІЛ позитивних дітей в Україні. Альтернативний звіт, грудень 2008, Київ
 14. Петрова Н. Право на повагу до особистого та сімейного життя: цивільно-правові аспекти в законодавстві і судовій практиці України // Європейська Конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст.— 2004.—С. 403

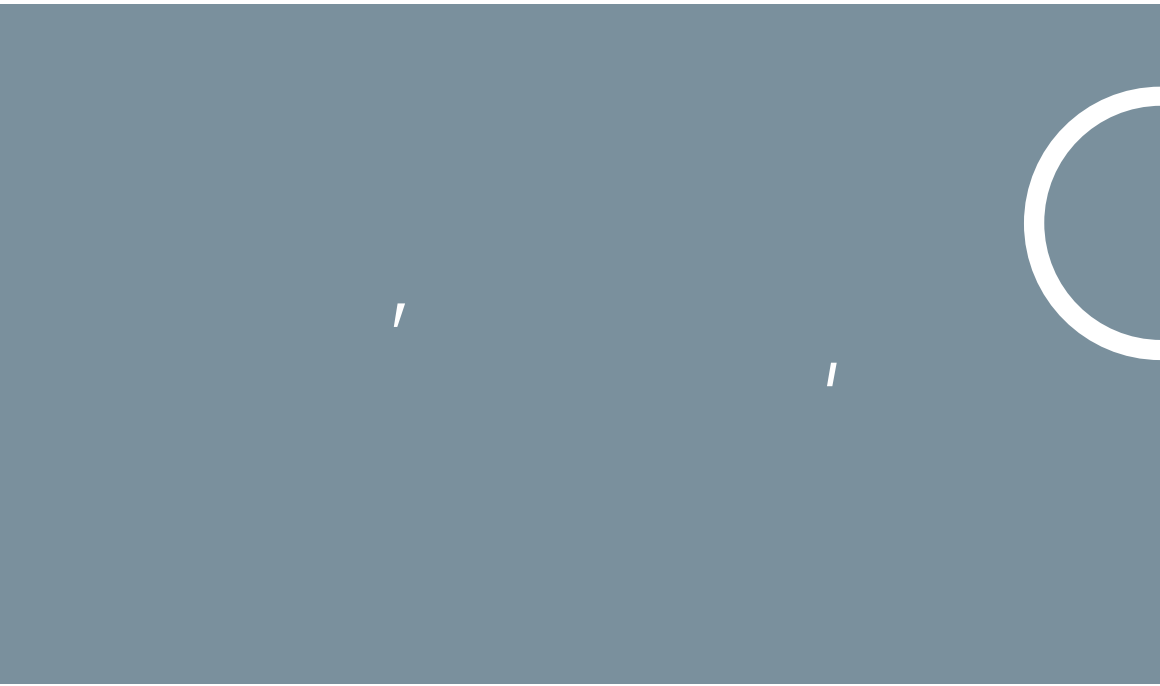
Інформація від органів державної влади та ЗМІ

1. Доповідь міністра охорони здоров'я України Василя Князевича 28 березня 2008 р на підсумковій колегії МОЗ України, медична газета України //Ваше здоров'я.— № 12 (886)
2. Національний звіт „Зведена III та IV періодична національна доповідь про реалізацію Україною положень Конвенції ООН Про права дитини» (2002-2006 рр.).— К: Державний ін.-т розвитку сім'ї та молоді.— 2007
<http://www.ditu.gov.ua/protection/1707>
3. Прес-конференція Міністерства охорони здоров'я України з питань репродуктивного здоров'я жінки, 2005 р.
<http://www.moz.gov.ua/ua/main/press/?docID=3125>
4. Аналітичний звіт «Проведення базового опитування ЗСПП (знання, ставлення, практика та поведінка) з питань планової імунізації проти кору та краснухи в Україні», Черкаська міська дитяча п-ка № 3
<http://h.ua/story/82280/> [08.02.2008 р.]
5. Бюлетень «Про результати аудиту використання коштів Державного бюджету, виділених Міністерству охорони здоров'я України на виконання заходів з імунопрофілактики населення», Фліссак Я.А., Шах Г.А., Рахункова Палата України.— Київ.— 2008
http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article/main?art_id=1143621&cat_id=412
6. Медичний Всесвіт /Спецвыпуск по проблемам ВИЧ-СПИДа/.— Вип.III.—№1.—2003
7. «Довідка про численність засуджених неповнолітніх, які перебували на обліку кримінально-виконавчої інспекції у період з 2002 — 2006 роки»
8. За даними Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту (лист від

-
- 18.04.07р, № 1/3460)
9. «Інформація щодо забезпечення прокурорського нагляду за додержанням законодавства, спрямованого на попередження правопорушень серед неповнолітніх, лист Генеральної прокуратури від 20.04.07р.»
 10. «Звіт про діяльність кримінальної міліції у справах неповнолітніх та роботу приймальника-розподільника для неповнолітніх на території України за 3 місяці 2007 року»
 11. Лист Генеральної прокуратури від 20.04.07р.
 12. Львівська Газета.— № 157 (465).— 28.10.2008
<http://www.gazeta.lviv.ua/articles/2008/10/27/35419/>
 13. УНІАН: Тернопільщина: У Тернополі минулого року усиновлено 7 дітей // Здоров'я.— № 5 (88)
http://unian.net/products/d_detail.php?id=76113

Міжнародні джерела

1. Заключні зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини: Україна. 09/10/2002 CRC/C/15/AC1.191
2. «10 питань про здоров'я в країнах-сусідах Євросоюзу», Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я
3. Ukraine DHS Preliminary Report, 2008

Асоціація молодих професіоналів «Клас»

Метою Асоціації є залучення молоді до активної участі в суспільному житті, посилення її освітнього, лідерського, творчого та соціального потенціалу, допомога та соціально-психологічна підтримка молодих людей, що опинилися в тяжких життєвих умовах. Робота Асоціації будується на засадах соціальної відповідальності, інтеграції, рівної соціальної участі та ґендерного балансу.

Контактна інформація:

Адреса: а/с 3058, м. Харків — 34, 61034, Україна

Тел.: +38 067 574 79 02, +38 057 757 34 65

Електронна пошта: kolena2000@ukr.net; contact@class.org.ua

Благодійний фонд «Рокада»

Основні напрямки діяльності: соціальна підтримка біженцям та шукачам притулку у вигляді матеріальної та гуманітарної допомоги, а також соціального, юридичного та медичного консультування і супроводу.

Контактна інформація:

Адреса: а/с 12, м. Київ — 200, 04200, Україна

Тел.: +38.044 501 56 96, Факс: +38 044 428 13 70

Електронна пошта: office@rokada.org.ua

Сайт організації: <http://www.rokada.org.ua>

Благодійний фонд «Чіріклі»

Основні напрямки діяльності: підтримка соціально-вразливих людей Рома, зокрема дітей сиріт, біженців, бідних, з обмеженими можливостями, багатодітних, одиноких матерів. Лобювання законодавчих змін для покращення становища Рома на національному рівні.

Контактна інформація:

Адреса: м. Київ, 03127, вул. Васильківська 53, корпус 1, кв. 93, Україна

Тел: +38 097 339 59 74

Електронна пошта: kondurzola@yahoo.com

Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України»

Основні напрямки діяльності: проведення адвокаційних, навчальних та просвітницьких ініціативах, спрямованих на попередження насильства над жінками та дітьми, зокрема, домашнього; подолання торгівлі людьми та просування рівних прав і можливостей жінок.

Контактна інформація:
Адреса: м. Київ, 01001,
вул. Костьольна 10, кв. 28, Україна
Тел.: +38.044.592.68.54 Факс: +38.044.279.00.26
Електронна пошта: consortium@bigmir.net

Всеукраїнська Коаліція «Єднаймося заради дітей»

Основні напрямки діяльності: адвокація і лобіювання інтересів дітей на всіх рівнях; популяризація цінностей Конвенції про права дитини та інших міжнародних інструментів і залучення дітей до процесу прийняття рішень; моніторинг Національного плану дій у галузі прав дитини на національному та регіональному рівнях та підготовка альтернативних звітів.

Всеукраїнська Фундація «Захист Прав Дітей»

Метою ВФЗПД є сприяння збору, узагальненню, аналізу інформації про становище дітей в Україні, координації роботи у царині охорони дитинства та реалізації проектів, спрямованих на імплементацію законодавчих, соціальних та інституційних ініціатив для найповнішого забезпечення прав дітей. ВФЗПД як правозахисна громадська організація сприяє державним та урядовим органам України в належному виконанні ними положень Конвенції ООН про права дитини, ухвалених Генеральною асамблеєю ООН та ратифікованих Україною.

Контактна інформація:
Адреса: м. Київ, 03150, вул. Предславинська 49, офіс 4; Україна
Тел.: +38 044 331 98 98 Факс: +38 044 528 37 48
Електронна пошта: jane_p@ukr.net
Сайт організації: <http://www.childfund.com.ua>

Дитяча екологічна громадська організація «Флора», м. Кіровоград

Основні напрямки діяльності: просвітницький, соціальний захист дітей та підлітків, екологічний. Основний принцип роботи — молодь для молоді.

Контактна інформація:

Адреса: 25015, м. Кіровоград, вул. Єгорова 19, кв. 2, Україна

Тел.: +38 0522 27 04 63

Електронна пошта: Flora2000@inbox.ru

Дніпропетровська міська громадська організація «Жіночий інформаційно-координаційний центр»

Основні напрямки діяльності: сприяння утвердженню гендерної рівності; протидія насильству в сім'ї та торгівлі людьми; захист прав дітей, сприяння розвитку сімейних форм виховання для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; розвиток підприємництва, в тому числі жіночого; сприяння розвитку організацій громадянського суспільства та розширення їх можливостей.

Контактна інформація:

Адреса: м. Дніпропетровськ, 49044, вул. Дзержинського 8, оф.4, Україна

Тел.: +38 056 370 25 35, +38 0562 32 00 85, +38 056 744 29 15

Електронна пошта: wiccdnipro@gmail.com

Сайт організації: <http://www.dwicc.org.ua>

МГО «Клуб «Компас»

Основні напрямки діяльності: Сприяння становленню громадянського суспільства шляхом виховання соціально стійкої молоді. Надання підліткам та молоді можливості для самореалізації, опанування потрібних їм навичок та знань для подальшого життя.

Контактна інформація:

Адреса: а/с 128, м. Київ — 152, 02152, Україна

Тел/факс: +38 044 553-78-57

Електронна пошта: office@compass.org.ua

Правозахисний центр «Поступ»

З 2000 року працює у сфері захисту прав та інтересів дітей груп ризику (соціальні сиріти, «діти вулиці»). З 2000 по 2004 роки

на базі організації працював денний реабілітаційний центр для безпритульних дітей. З 2008 року ПЦ «Поступ» здійснює координацію мережі дитячих правозахисних приймалень у Луганській області, на базі організації працює центр правової допомоги дітям вразливих груп.

Контактна інформація:

Адреса: м. Луганськ, 91000, вул. Градусова, 10, оф. 138, Україна

Тел.: +38 064 249 59 63, +38 050 623 58 46

Електронна пошта: reutski@gmail.com

Представництво благодійної організації «Кожній дитині» в Україні

Основні напрямки діяльності: розвиток системи інтегрованих соціальних служб для вразливих сімей і дітей, запобігання розміщенню дітей в інтернатних закладах, повернення дітей у рідні сім'ї, влаштування у сімейні форми виховання або переведення в ту чи іншу форму самостійного життя, розвиток потенціалу органів державної влади, місцевих громад та інших партнерів, сприяння міжвідомчій співпраці; тренінги і публікації з питань захисту прав дітей.

Контактна інформація:

Адреса: м. Київ, 03058,

вул. Польова, 49-А, Україна

Тел.: +38 044 457 29 10; +38 044 457 29 11; +38 044 457 39 77

Електронна пошта: info@everychild.org.ua

Сайт організації: <http://www.everychild.org.ua>

Сумська обласна молодіжна громадська організація «Гендерна агенція консультацій та інформації» (група IBFAN-Суми)

Основні напрямки діяльності: надання інформаційно-консультативних послуг у сферах молодіжної та гендерної політики; пропаганда, захист та підтримка грудного вигодовування

Контактна інформація:

Адреса: м. Суми, 40030, вул. Антонова 1/41, Україна

Тел.: +38 050 924 94 33, +38 054 262 09 57

Харківська обласна фундація «Громадська Альтернатива»

Основні напрямки діяльності: просвітницькі програми з прав людини і прав дитини; моніторинг дотримання прав людини; попередження насильства і жорстокого поводження щодо дітей; впровадження європейських стандартів прав людини в українське судочинство; права людини в школі.

Контактна інформація:

Адреса: м. Харків, 61103, проспект Леніна 72/48, Україна

Тел.: +38 050 402 34 56 Факс: +38 057 345 07 07

Електронна пошта: public.alternative@gmail.com

Чернігівська громадська організація «М'Арт»

Місія організації: сприяння розвиткові можливостей для дітей та молоді захищати свої права. Основними напрямками діяльності є моніторинг дотримання прав людини; освіта у сфері прав людини, та громадянська освіта; правова допомога в захисті прав людини (представлення інтересів в суді та інших органах влади, юридичні консультації); організація і підтримка громадянських акцій спрямованих на захист прав людини; консолідація зусиль всіх секторів суспільства навколо проблем прав людини.

Контактна інформація:

Адреса: а/с 79, м. Чернігів, 14000, Україна

Тел.: +38 046 277 41 10

Електронна пошта: mart.ngo@googlemail.com